

**Metodický pokyn č. 1/2018
k archivnímu zpracování fondů
typu „národní výbor“**

Č. j. MV- 9422-1/AS-2018

Obsah:	Číslo stránky
1. ÚVOD	4
1.1. Důvod vydání	4
1.2. Vazba na Základní pravidla, případně jiné standardy a metodiky	4
1.3. Struktura metodiky	4
1.4. Implementace	5
2. STUDIE O HISTORICKÉM A SPRÁVNÍM VÝVOJI PŮVODCE/PŮVODCŮ	5
2.1. Název archivního fondu	5
2.2. Vymezení archivního fondu	5
2.3. Časové vymezení fondů (původců)	7
2.4. Dějiny původců	8
2.5. Vnitřní organizace národních výborů	13
2.6. Rozšiřování a zužování působnosti národních výborů	20
2.7. Právní normy – konstruktivní (řazeno chronologicky)	25
2.8. Základní literatura	30
3. SPISOVÁ SLUŽBA U PŮVODCŮ	30
3.1. Nakládání s dokumenty u původců	30
3.2. Problematika akvizice a uložení archiválií	34
3.3. Právní normy – konstruktivní (řazeno chronologicky)	34
3.4. Literatura (řazeno chronologicky)	35
4. PŘÍPRAVA ZPRACOVÁNÍ ARCHIVNÍCH FONDŮ	36
4.1. Postup před zahájením zpracování	36
4.2. Priora a posteriora	36
4.3. Vnitřní skartace	37
4.4. Ochrana osobních údajů a citlivých osobních údajů, autorská práva	37
5. VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ FONDŮ	38
5.1. Obecné zásady	38
5.2. Výběr pořádacího schématu	38
5.2.1. Obnovení původního registraturního systému	38
5.2.2. Uspořádání podle organizačního principu	38
5.2.3. Uspořádání podle agend	38
5.2.4. Uspořádání podle umělého schématu	39
5.2.5. Chronologické uspořádání	39
6. POPIS ARCHIVÁLIÍ	39
6.1. Zásady popisu archiválií	39
6.2. Úrovně popisu	39
6.3. Evidenční jednotky	40
6.4. Literatura (řazeno chronologicky)	41
7. POPIS PŮVODCE (PŮVODCŮ)	41
8. RESTŘÍKY	42

9. POUŽITÉ ZKRATKY	42
---------------------------	-----------

10. AUTOŘI	43
-------------------	-----------

11. ÚČINNOST	43
---------------------	-----------

Příloha 1. Schéma pro pořádání a inventarizaci archivních fondů typu národní výbor podle původního registraturního systému původce podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015

Příloha 2. Umělé pořádací schéma fondů typu národní výbor podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015 (zápisy schůzí komisí ponechány u odborů)

Příloha 3. Umělé pořádací schéma fondů typu národní výbor podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015 (vyčlenění zápisů schůzí komisí k zápisům pléna a rady)

Příloha 4. Umělé pořádací schéma fondů typu místní národní výbor (neúplně dochovaný stav) podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015

Příloha 5. Příklad úvodu k inventáři typu okresní národní výbor podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015 na ukázce úvodu k dílčímu inventáři ÚNV Ostrava

METODICKÝ POKYN PRO ZPRACOVÁNÍ ARCHIVNÍCH FONDŮ TYPU NÁRODNÍ VÝBOR

1. ÚVOD

Metodický pokyn stanoví obecné zásady pro zpracování fondů typu národní výbor jako orgán veřejné správy v letech 1945–1990. Týká se všech stupňů a druhů národních výborů, které v tomto období existovaly: krajské národní výbory – dále jen KNV, ústřední národní výbory – dále jen ÚNV, jednotné národní výbory – dále jen JNV, okresní národní výbory – dále jen ONV, městské národní výbory – dále jen MěNV, místní národní výbory – dále jen MNV, obvodní národní výbory – dále jen ObNV (zde nejde o dobově všeobecně užívanou zkratku), pomocné národní výbory – dále jen PNV, tj. i NV ve statutárních městech. Pokyn přihlíží k již zpracovaným fondům národních výborů. Pokyn neřeší zpracování fondů zemských národních výborů (ZNV), jednak proto, že až na jeden z těchto fondů jsou archivně zpracovány, jednak proto, že jsou svým charakterem vázány na zemské úřady.

1.1. Důvod vydání

Fondy národních výborů jako orgánů veřejné moci patří ke stěžejním fondům archivů po roce 1945, které obsahují širokou škálu dokumentů téměř ze všech oborů lidské činnosti a jsou badatelsky požadovány. V ústřední evidenci Národního archivního dědictví lze dohledat mezi 11 872 až 13 197 archivních fondů tohoto typu (disproporce je dána tím, jaká vyhledávací kritéria se zvolí). Z toho je 30% až 40% archivně nezpracováno. „Metodický návod pro pořádání a inventarizaci archivních fondů národních výborů z let 1945 až 1990“ z roku 1998, je po vydání nových Základních pravidel v roce 2013 a 2015 antikvován a nebyl do praxe důsledně implementován, což je zřejmé nahlédnutím do příslušného segmentu ústřední evidencie Národního archivního dědictví. Mladší Návrh metodického návodu pro pořádání a inventarizaci archivních fondů místních národních výborů¹ se týká jen jednoho typu národního výboru.

1.2. Vazba na Základní pravidla, případně jiné standardy a metodiky

Metodický pokyn vychází ze Základních pravidel pro zpracování archiválií (Druhé, opravené a rozšířené vydání. M. Wanner a kol. Praha 2015; dále jen „ZP“), navazuje na Metodický návod pro pořádání a inventarizaci archivních fondů národních výborů z let 1945 až 1990², Návrh metodického návodu pro pořádání a inventarizaci archivních fondů místních národních výborů a čerpá i z další literatury (viz příslušný oddíl tohoto pokynu).

Ze starších metodických návodů pro zpracování archivních fondů národních výborů je možno uvést Zásady pro zpracování zápisů z jednání rad a plén ONV z let 1945–1960³. Z odborných článků metodické povahy se problematice poprvé rovněž věnovala Jana Pražáková⁴. Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu (ASMV 1958) a Archivní příručka (ASMV 1965) speciálně problematiku národních výborů z pochopitelných důvodů (rok vydání) neřešily. Své metodiky vydávaly též státní archivy jako interní tisky pro své okresní archivy, například Státní archiv v Opavě v roce 1973⁵.

1.3. Struktura metodiky

Struktura metodiky vychází ze ZP a na ně navazujícího Základního materiálu k tvorbě metodik zpracování archivních souborů. Kapitola 2. řeší základní otázky, které si každý zpracovatel archivního souboru typu národní výbor musí odpovědět, ještě než přistoupí k vlastním zpřístupňovacím pracím, jako jsou názvy archivních souborů, jejich věcné a časové vymezení. Kapitola 2 pokračuje historickým a správním vývojem původců, změnami jejich vnitřních struktur, okruhem jejich působností ve veřejné správě dějinami původců, což je obsahem první kapitoly úvodů (prvků popisu)

¹ Vladimír Štroblik, Archivní časopis 2001/2; uvedeno též v metodikách PEvA.

² Metodický pokyn OŘA MV ze dne 11. 2. 1998, č. j. AS/1-551/98.

³ PRAŽÁKOVÁ, Jana. Katalogizace zápisů rad a plén ONV. Archivní časopis 1975/4, s. 181–192.

⁴ TÁŽ. Zpracování archivních fondů krajských národních výborů. Archivní časopis, 1977, č. 4, s. 209–2017.

⁵ Hlediska pro zpracování písemností národních výborů. Metodický list č. 2; zpracoval Miroslav Klos.

archivních inventářů. Kapitola 2 je zakončena výčtem právních norem, které se národních výborů, jejich postavením, působnosti a činnostmi, týkají. Kapitola 3 pojednává o spisové službě u původců typu národní výbor, jejím praktickým fungováním, výčtem spisových norem a problematikou akvizice. Kapitola 4 popisuje postup při zpracování archivních souborů od činností, které je třeba provést ještě před zahájením vlastních zpřístupňovacích prací. Další kapitoly pak pojednávají o vlastním archivním zpracováním těchto fondů.

1.4. Implementace

Metodický pokyn pro zpracování archivních fondů typu národní výbor bude uplatněn u archivních fondů dosud archivně nezpracovaných a v případech, kdy archivy přistoupí k reinventarizaci. Pokud se rozhodnou převést starší nevyhovující archivní pomůcky typu prozatímní inventární seznam, inventář, skupinový a sdružený inventář podle této metodiky bez reinventarizace, použijí pořádací schéma uvedené v příloze č. 7. 2. Obecné zásady tohoto metodického pokynu, týkající se vymezení a názvů fondů, budou promítnuty do evidence Národního archivního dědictví.

2. STUDIE O HISTORICKÉM A SPRÁVNÍM VÝVOJI PŮVODCE/PŮVODCŮ

2.1. Název archivního fondu

V souladu se ZP, kap. 7.6.2. a podle Metodického návod č. 1/2012 odboru archivní správy MV k vedení evidence Národního archivního dědictví podle vyhlášky č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě (hlava XII) je název fondu tvořen názvem národního výboru (například „Místní národní výbor“, „Městský národní výbor“, „Národní výbor města“) doplněný geografickým pojmenováním dané lokality (kap. 7.9.1 ZP). U lokalit se stejným názvem, které se vyskytují v jednom okrese, se pro jejich identifikaci uvádí upřesnění ve tvaru například „Místní národní výbor Sedlec (u Litoměřic)“. U národních výborů ve vnitřně členěných městech se uvádí název města i městské části ve tvaru například, „Obvodní národní výbor Ostrava-Hrušov“, „Obvodní národní výbor Olomouc-Hodolany, Bělidla“, případně také „Obvodní národní výbor Brno I“, „Obvodní národní výbor Brno V“. Pro územní členění a geografické názvy obcí a okresů platil dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945⁶. Pro názvy krajů platí od 24. 12. 1948 zákon ze dne 21. prosince 1948⁷. Od 1. února 1949 pro názvy krajů a okresů platilo vládní nařízení ze dne 18. ledna 1949⁸ a od 1. dubna 1960 zákon ze dne 9. dubna 1960⁹. Geografické pojmenování lokality je v případě názvu fondu v nominativu a v současném úředním znění.

2.2. Vymezení archivního fondu

Všechny právní normy, které konstituují národní výbory, je definují obecně a široce. Poprvé byly definovány v ústavním dekretu prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944¹⁰ a vládním nařízením ze dne 5. května 1945¹¹. Charakterizovaly místní, okresní a zemské národní výbory jakožto (prozatímní) orgány veřejné správy ve všech jejích oborech. Dalším právním předpisem, který definoval národní výbory, byl ústavní zákon z 3. března 1954¹², podle kterého jsou místními orgány státní moci pracujícího lidu, které ve svých obvodech řídí hospodářskou a kulturní výstavbu socialismu. Zákony ze dne 25. května 1960 a 29. června 1967¹³ národní výbory shodně vymezily jako orgány (socialistické) státní moci a správy v krajích, v okresech a v obcích. Tato definice platila až do dne voleb 24. listopadu 1990, neboť tímto dnem byly národní výbory podle zákona ze dne 4. září 1990 č. 367/1990 Sb., o obcích, zrušeny.

⁶ Dekret prezidenta republiky č. 121/1945 Sb., o územní organizaci správy, vykonávané národními výbory.

⁷ Zákon č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení.

⁸ Vládní nařízení č. 3/1949 Sb., o územní organizaci okresů v českých zemích.

⁹ Zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu.

¹⁰ Ústavní dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úředního věstníku čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění; publikováno v příloze vyhlášky ministerstva vnitra č. 43/1945 Sb.

¹¹ Vládní nařízení č. 4/1945 Sb., o volbě a pravomoci národních výborů.

¹² Ústavní zákon č. 12/1954 Sb., o národních výborech.

¹³ Zákony č. 65/1960 Sb. a č. 69/1967 Sb., o národních výborech.

Pokud vycházíme z těchto definic, je jediným fondem národní výbor po celou dobu, kdy existoval, bez ohledu na to, jakými organizačními změnami a přejmenováním procházel. V některých statutárních městech by tedy v ideálním případě byli původci jednoho archivního fondu ÚNV, JNV, MěNV a národní výbor města. Do fondu Národní výbor města Brno, Ostrava, Plzeň, Ústí nad Labem tedy lze zahrnout dokumenty původců typu národní výbor spravujícího území daného města (Ústřední národní výbor, Jednotný národní výbor, Městský národní výbor, Národní výbor města XY).

Samostatné archivní soubory tvoří a součástí příslušných fondů národních výborů jsou:

1. Prozatímní (revoluční) národní výbory okresní a místní, které byly ustaveny před 9. květnem 1945, tj. před účinností prvního právního předpisu týkajícího se národních výborů a vydaného na území republiky, který bez výhrad prozatímnosti stvrzoval existenci národních výborů.¹⁴
2. Správní komise jmenované pro správu obcí a okresů s většinou obyvatelstva státně nespolehlivého podle ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944¹⁵ a podle § 6 vládního nařízení ze dne 5. května 1945.¹⁶
3. Okresní expozitury vzniklé na základě § 6 vládního nařízení ze dne 6. března 1936¹⁷ a podložené § 10 dekretu prezidenta republiky ze dne 27. října 1945.¹⁸ Správu v těchto expoziturách totiž vykonával exponovaný úředník ONV v části správního obvodu tohoto úřadu a jeho jménem. Pokud v těchto expoziturách později (zejména od 1. února 1949 podle vládního nařízení č. 3/1949 Sb., o územní organizaci okresů v českých zemích) vznikl řádný ONV, bude expozitura předchůdcem tohoto ONV.
4. MNV (v Ostravě pod názvem pomocné národní výbory), které vznikly v různých částech Prahy i v dalších městech (i krajských) v průběhu osvobození nebo ihned po osvobození, povstaly většinou spontánně a živelně a též obvodní rady, které se ustavily na území některých statutárních měst. Jejich existence a působnost byla upravena například vládním nařízením ze dne 7. srpna 1945 č. 46/1945 Sb., o prozatímní organizaci správy hlavního města Prahy. Podle § 13 odst. 3 totiž obvodní rady působily jako poradní, dozorčí a výkonné sbory ÚNV a spolupůsobily při správě obce. Podle § 2 odst. 1 zákona ze dne 11. května č. 142/1949 Sb., o výkonu lidové správy v sídlech krajů, byly obvodní rady charakterizovány jako výkonné složky JNV. Tam, kde tyto archivní soubory byly archivně zpracovány jako samostatné fondy, zůstanou samostatné, pokud archiv nepřistoupí k celkové reinventarizaci. V opačném případě se stanou součástí archivních fondů ObNV jako jeden z původců. Reálně byly předchůdci ObNV, odkud také byly do archivů převzaty. Pokud zanikly, aniž by na ně navázal nový ObNV, rozhodne zpracovatel podle stavu jejich dochování, zda zůstanou samostatnými archivními soubory, nebo budou z důvodů své torzovitosti včleněny do centrálního celoměstského národního výboru.
5. Dokumenty odborných služeb vykonávané některými ONV pro obvod několika okresů (stavební okres, zdravotní okres, státní lesní služba dohlédací, vodohospodářské oddělení, zemědělsko-technické oddělení, státní služba statistická).¹⁹
6. Trestní komise nalézací, které vznikly podle tzv. malého retribučního dekretu.²⁰ Trestní komise zřízené u národních výborů podle § 90 odst. 1 zákona ze dne 12. července 1950 č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním²¹ a podle § 2 odst. 1 vládního nařízení ze dne 9. října 1951 č. 78/1951 Sb., o trestní pravomoci MNV.
7. Stavební spisy (typové stavební spisy), které byly převzaty z odborů (referátů) výstavby (výstavby, vodního hospodářství, zemědělství a lesnictví apod.) z jejich činnosti jako stavebních úřadů.

Samostatné archivní fondy tvoří:

¹⁴ Vládní nařízení ze dne 5. května 1945 č. 4/1945 Sb. II, o volbě a pravomoci národních výborů.

¹⁵ Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 č. 18 Úř. věst. čsl.

¹⁶ Vládní nařízení č. 4/1945 Sb. II, o volbě a pravomoci národních výborů.

¹⁷ Vládní nařízení č. 51/1936 Sb., o organizaci policejní správy a služby a o některých jiných opatřeních v oboru vnitřní správy.

¹⁸ Dekret prezidenta republiky č. 121/1945 Sb., o územní organizaci správy, vykonávané národními výbory.

¹⁹ Blíže viz literatura: Cekota, V. Vznik a vývoj..., c. d., s. 243-244; Šmilauerová, E. Návod k pořádání..., c. d., s. 73; Táž. Správní vývoj a diplomatika..., c. d., s. 83-86.

²⁰ Dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 138/45 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti. Z prováděcích předpisů zejména vyhláška ministerstva vnitra ze dne 28. listopadu 1946 č. 2118/1946 Ú. I. I.

²¹ Prováděcí předpis výnos ministra vnitra ze dne 28. července 1950 č. 473/1950 Ú. I. I.

1. Zařízení národních výborů, příspěvkové, rozpočtové a hospodářské organizace, řízené a spravované národními výbory. Zřízeny byly například podle zákona ze dne 21. července 1948 č. 199/1948 Sb., o komunálních podnicích nebo § 15 zákona ze dne 25. května 1960 č. 65/1960 Sb., o národních výborech. Jde o organizace typu komunálních podniků, podniků bytového hospodářství, stavebních podniků, správy silnic, vodáren, organizace zřízené pro správu hřbitovů, provozování kin, výstavnictví, škol, divadel ad.

2. Závodní organizace Komunistické strany Československa (Klub komunistů při radě ONV, Stranická skupina při ONV), akční výbory Národní fronty, společenské a odborové organizace působících na národních výborech. Výjimkou by byly případy, kdy se dochovalo malé množství dokumentů těchto organizací a zřizovat samostatné fondy by bylo nepraktické.

3. Spolky a družstva, státní a samosprávné úřady, jichž byly národní výbory likvidátory a jejichž registratury z tohoto titulu převzaly. V počátečním období národní výbory přebíraly agendu například zrušených okresních a místních školních rad, berních správ, berních úřadů. Dále pak například Svaz vysokoškolského studentstva, Federace lokomotivních čet, Dělnické výbory na obranu svobody tisku. To se netýká těch případů, kdy národní výbory převzaly dokumenty majetkové a účetní povahy, které sice vznikly z činnosti těchto likvidovaných organizací, avšak národní výbory jako likvidátoři s těmito dokumenty dále úředně pracovaly.

2.3. Časové vymezení fondů (původců)

Název původce	Vznik původce	Zánik původce
KNV	1. ledna 1949	24. listopadu 1990
KNV kraje Karlovarského, Libereckého, Pardubického, Jihlavského, Olomouckého, Gottwaldovského	1. ledna 1949	11. dubna 1960
ONV	1945 dnem osvobození ²²	24. listopadu 1990
ONV ve 32 okresech	1. února 1949	24. listopadu 1990
ONV v devíti okresech	1945 dnem osvobození	1. února 1949
ONV ve dvou třetinách okresů	1945 dnem osvobození	11. dubna 1960
Okresní správní komise	1945	1946-1957
MNV	1945 dnem osvobození obce	24. listopadu 1990
Místní správní komise	1945	1946-1957
ÚNV v Praze	27. srpna 1945	12. června 1960
NV hl. města Prahy	12. června 1960	24. listopadu 1960
ÚNV ve statutárních městech	1. listopadu 1946	11. června 1949
JNV	11. června 1949	17. května 1954
MěNV v krajských městech	17. května 1954	24. listopadu 1990
ObNV v Praze	1. dubna 1949	24. listopadu 1990
ObNV v krajských městech	17. května 1954	24. listopadu 1990

ZNV oficiálně vznikly podle ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 4. prosince 1944²³, který byl platný a účinný od 24. srpna 1945. Výjimkou byl vznik expozitury Moravskoslezského ZNV v Ostravě, neboť již 5. května 1945 se ještě v ilegaltě ustavená Slezská národní rada prohlásila za ZNV pro Slezsko a širší Ostravsko.

KNV vznikly podle § 7 zákona ze dne 21. prosince 1948²⁴ dnem 1. ledna 1949 a neměly

²² Oficiálním dnem vzniku ONV (MNV) podle ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 č. 18 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, byl den osvobození obce. Ve skutečnosti však mohly být ustavovány v ilegaltě dříve.

²³ Dekret presidenta republiky č. 18 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění.

²⁴ Zákon č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení.

předchůdce. Část krajů (Karlovarský, Liberecký, Pardubický, Jihlavský, Olomoucký, Gottwaldovský) zanikly bez náhrady dnem 11. dubna 1960 podle zákona ze dne 9. dubna 1960.²⁵ Ostatní KNV zanikly dnem voleb 24. listopadu 1990, neboť tímto dnem byly národní výbory podle zákona ze dne 4. září 1990,²⁶ zrušeny.

ONV a MNV vznikaly spontánně jako ilegální revoluční národní výbory, mnohdy už v době nacistické okupace. Oficiálním dnem jejich vzniku podle ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944²⁷ byl den osvobození obce. Pro některé okresy, zřízené podle vládního nařízení ze dne 18. ledna 1949²⁸ tvoří počátek jejich činnosti a tedy i počátek fondu ONV 1. únor 1949, pokud ovšem už předtím neexistovala v místě expozitura ONV nebo ONV s jiným názvem. Stejně tak tímto dnem zaniklo devět okresů a s nimi i jejich ONV. Dvě třetiny ONV zanikly dnem 11. dubna 1960,²⁹ takže dokumenty vzniklé z jejich činnosti jsou k tomuto datu uzavřenými fondy. Tam, kde byly jmenovány okresní správní komise a místní správní komise je termínem vzniku ONV a MNV zánik správní komise a ustavení řádného NV.

Od roku 1945 byly pro dočasnou správu některých obcí, jmenovány podle vládního nařízení č. 4 ze dne 5. května 1945 okresními národními výbory, resp. okresními správními komisemi, místní správní komise. Šlo o obce, v nichž převážnou většinu obyvatelstva tvořili státně nespolehliví obyvatelé, tj. zejména v pohraničí. Jejich pravomoci byly stejné jako pravomoci místních národních výborů. Místní správní komise měly mít 3 až 6 jmenovaných členů, rovněž předseda místní správní komise byl jmenován. Ze stejných důvodů byly též jmenovány okresní správní komise.

ONV byly vystřídány okresními úřady podle zákona ze dne 9. října 1990,³⁰ který nabyl účinnosti dnem voleb do obecních zastupitelstev 24. listopadu 1990. Zákon ze dne 4. září 1990³¹ zrušil zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech a den komunálních voleb 24. listopadu 1990 též ukončil činnost MNV.

V Praze byl dnem 27. srpna 1945 podle vládního nařízení ze dne 7. srpna 1945³² ustaven ÚNV. Uvedené datum však není datem vzniku národního výboru v hlavním městě Praze, neboť už za povstání se zde moci ujal celopražský revoluční národní výbor.

U ostatních statutárních měst byly ÚNV zřízeny dnem 1. listopadu 1946 podle vyhlášky ministra vnitra ze dne 10. října 1946.³³ Také v těchto případech platí totéž jako v případě Prahy a ÚNV v těchto městech jsou jen jedním z původců, stejně jako JNV a MěNV.

Dnem 11. června 1949 ÚNV podle zákona ze dne 11. května 1949³⁴ zanikly a nově vznikly JNV. V krajských městech byly dnem 17. 5. 1954 podle vládního nařízení ze dne 7. 5. 1954³⁵ konstituovány MěNV.

ObNV byly v Praze ustaveny dnem 1. dubna 1949 podle zákona ze dne 24. března 1949,³⁶ v krajských městech byly ObNV zřízeny dnem 17. května 1954 podle zákona ze dne 3. března 1954.³⁷ V různých částech Prahy i v dalších městech v průběhu osvobození nebo ihned po osvobození vznikaly, většinou spontánně a živelně, MNV. Vznikly v rozporu s vládním nařízením ze dne 5. května 1945,³⁸ podle kterého měl být v obci ustaven pouze jeden národní výbor. Například v případě Ostravy situaci, která nastala, vyřešil ÚNV svým usnesením ze dne 24. srpna 1945 tak, že byly přeměněny na celkem dvacet PNV. Tyto byly v druhé polovině roku 1946 postupně rušeny a místo

²⁵ Zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu.

²⁶ Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích.

²⁷ Ústavní dekret prezidenta republiky č. 18 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění.

²⁸ Vládní nařízení č. 4. 3/49 Sb., o územní organizaci okresů v českých zemích.

²⁹ Podle zákona ze dne 9. dubna 1960 Sb., o územním členění státu.

³⁰ Zákon č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých opatřeních s tím souvisejících.

³¹ Zákon č. 410/1992 Sb., o obcích (obecní zřízení).

³² Vládní nařízení č. 46/1945 Sb., o prozatímní organizaci správy hlavního města Prahy.

³³ Vyhláška č. 1903/1946 Ú. l. I., Prozatímní organizační řád statutárních měst.

³⁴ Zákon č. 142/1949 Sb., o výkonu lidové správy v sídlech krajů.

³⁵ Vládní nařízení č. 23/1954 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů.

³⁶ Zákon č. 76/1949 Sb., o organizaci správy v hlavním městě Praze.

³⁷ Zákon č. 13/1954 Sb., o národních výborech.

³⁸ Vládní nařízení č. 4/1945 Sb., o volbě a pravomoci národních výborů.

nich bylo koncem roku 1946 ustaveno sedm obvodních rad. V případě Brna byly MNV ponechány až do konce roku 1946 a k 1. lednu 1947 byly začleněny do deseti obvodních rad.³⁹

2.4. Dějiny původců

Národní výbory vznikaly ilegálně již v prvních letech okupace jako revoluční orgány. Jejich vznik a organizace jako nových státních orgánů byla poprvé zakotvena v ústavním dekretu prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944.⁴⁰ Podle tohoto dekretu se na osvobozeném území ustavovaly místní, okresní a zemské národní výbory jako prozatímní orgány veřejné správy. Uvádělo se, že svrchovaný lid, který je jediným zdrojem státní moci v republice, bude tuto moc vykonávat národními výbory jakožto orgány státní správy. V obcích a okresech s většinou obyvatelstva státně nespolehlivého měli přechodně vykonávat veřejnou správu komisaři nebo správní komise (místní a okresní). O tento ústavní dekret se opírala také příslušná část Košického vládního programu z 5. dubna 1945, ve kterém se vyhlášovalo, že v obcích, okresech a zemích se tvoří jakožto nové orgány státní a veřejné správy lidem volené národní výbory, jim kontrolované a odvolatelné. Dne 5. května 1945 bylo vydáno vládní nařízení č. 4/1945 Sb., o volbě a pravomoci národních výborů,⁴¹ které podrobně upravovalo na všech stupních jejich organizaci a působnost. Nařízení, které nabylo účinnosti dnem 9. května 1945, představovalo první právní normu, jež bez výhrad prozatímnosti uznávalo a stvrzovalo existenci národních výborů v českých zemích. Bezprostředně na toto vládní nařízení navazovaly směrnice ministerstva vnitra schválené vládou 19. května 1945,⁴² které v 37 bodech podrobněji stanovily, jak budou národní výbory složeny a jaké budou mít pravomoci. Byl to jakýsi prozatímní organizační řád, který platil až do ledna 1946.

Podle uvedených norem se po osvobození v každé obci ustavil MNV, který vykonával pravomoci, které podle dosavadních předpisů vykonávalo obecní (městské) zastupitelstvo, obecní (městská) rada a starosta obce (města). Ve statutárních městech, kterými byly vedle Prahy Liberec, Plzeň, Brno, Olomouc, Opava a Moravská Ostrava, vykonával MNV též působnost ONV. Dnem ustavení MNV zaniklo obecní (městské) zastupitelstvo a jeho úřad (obecní, městský) se stal úřadem MNV.

Na území hlavního města Prahy došlo k zákonnému vzniku národního výboru teprve na základě vládního nařízení ze dne 7. srpna 1945⁴³ a vládního nařízení ze dne 7. srpna 1945⁴⁴ pod názvem Ústřední národní výbor hlavního města Prahy s působností ONV a MNV. Pro městské části byly podle § 12 vládního nařízení č. 46/1945 Sb. zřízeny obvodní rady.

V sídlech okresů byly ustaveny ONV, vykonávající pravomoci, které až dosud vykonávaly okresní zastupitelstva, okresní úřady a okresní hejtmani. Okresní úřad se stal úřadem ONV. MNV byly podřízeny ONV, ONV zemským národním výborům. Ve věcech politické správy byly okresní a zemské národní výbory podřízeny ministerstvu vnitra nebo jinému věcně příslušnému ministerstvu.

Pro územně správní vývoj v prvním roce ve svobodné republice byl stěžejní dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 121/1945 Sb., o územní organizaci vykonávané národními výbory.

Dle prozatímního organizačního řádu statutárních měst⁴⁵ byly MNV statutárních měst dnem 1. listopadu 1946 přejmenovány na ÚNV.

Podle vládního nařízení ze dne 27. května 1946⁴⁶ se složení zemských, okresních a místních národních výborů (a ÚNV hlavního města Prahy) přizpůsobilo výsledku voleb do Ústavodárného

³⁹ Z uvedeného časového vymezení fondů NV existuje několik výjimek. Např. zřízení ONV Nové město nad Metují od 1. 5. 1946 podle vládního nařízení ze dne 2. 4. 1946 č. 63/1946 Sb., o zřízení správního okresu Nové Město nad Metují. ONV v Ústí nad Labem byl zrušen jinak než u jiných ONV, a sice ke dni zřízení NV města Ústí nad Labem 24. června 1986 podle zákonného opatření předsednictva ČNR ze dne 23. 1. 1986 č. 1/1986 Sb., o národních výborech v okrese Ústí nad Labem.

⁴⁰ Ústavní dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění; publikováno v příloze vyhlášky ministerstva vnitra č. 43/1945 Sb.

⁴¹ Změněno vládním nařízením č. 44/1945 Sb.

⁴² Směrnice ministerstva vnitra č. 7/1945 Ú. 1. I.

⁴³ Vládní nařízení č. 44/1945 Sb., kterým se mění vládní nařízení ze dne 5. května 1945 č. 4/1945 Sb. II., o volbě a pravomoci národních výborů.

⁴⁴ Vládní nařízení č. 46/1945 Sb. II., o prozatímní organizaci správy hl. města Prahy.

⁴⁵ Vyhláška ministra vnitra č. 1903/1946 Ú. 1. I.

⁴⁶ Vládní nařízení č. 120/1946 Sb., o obnovení národních výborů na podkladě výsledku voleb do ústavodárného Národního shromáždění.

Národního shromáždění, konaných dne 26. května 1946. Za tím účelem se u národních výborů zřizovaly zvláštní volební výbory.

V průběhu února 1948 došlo v národních výborech všech stupňů k personálním čistkám řízených i zde akčními výbory Národní fronty, které navrhovaly osoby, jež musely národní výbory opustit nebo naopak doplnit. Změny, které se na půdě národních výborů odehrály, neměly zpočátku oporu v zákoně a byly legalizovány až dodatečně prostřednictvím zákona ze dne 21. července 1948 č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů.⁴⁷ Také v Ostravě byl 23. února 1948 ustaven krajský a okresní akční výbor Národní fronty. Z jejich rozhodnutí byli 5. dubna odvoláni všichni členové a náhradníci ÚNV a obvodních rad zastupujících nekomunistické strany a na jejich místa bylo jmenováno 7 předsedů obvodních rad, 6 zástupců za revoluční odborové hnutí, 3 sokolové 2 zástupci za Svaz osvobozených politických vězňů ad.

Ústava z 9. května⁴⁸ charakterizovala národní výbory jako zastupitelské sbory, jimiž svrchovaný lid vykonává státní moc v obcích, okresech a krajích. Pravomoc národních výborů byla rozvedena v šesté hlavě a byla postavena na zásadě, že národní výbory vykonávají na území, pro které byly zvoleny, veřejnou správu ve všech jejích oborech a jiné orgány tuto pravomoc mají jen výjimečně a jen na základě zákona. Jelikož se přestávalo reálně respektovat komunální vlastnictví, samospráva fakticky zanikla a veškerá činnost národních výborů byla postátněna. Nová ústava sice ještě teoreticky komunální vlastnictví uznávala, definitivně tato možnost skončila počátkem roku 1950, kdy byly zrušeny předpisy o obecním hospodaření.⁴⁹

Od té doby národní výbory hospodařily s majetkem státu, příjmy a výdaje národních výborů se staly součástí státního rozpočtu. To co dříve vykonávaly obce jako veřejné korporace, převzaly národní výbory jako státní orgány.

Zákonem ze dne 21. prosince 1948 o krajském zřízení⁵⁰ a zákonem ze dne 11. května 1949 o výkonu lidové správy v sídlech krajů⁵¹ zanikly dnem 31. prosince 1948 zemské národní výbory a expozitura ZNV v Ostravě a od 1. ledna byly pro devatenáct krajů vytvořeny KNV (v Praze zůstal ÚNV postavený na roveň KNV). V krajských městech a v Opavě byl z území města a okresu utvořen jediný okres spravovaný JNV o 48 členech, který vykonával funkci jak ONV, tak i MNV. Na území města Brna vykonával působnost MNV a ONV Ústřední národní výbor o 60 členech. V jednotlivých částech Brna bylo zřízeno dvanáct obvodních rad (v roce 1947 jich bylo deset) jako výkonných složek ÚNV. Tyto byly se souhlasem ministerstva vnitra zřízeny i v dalších městech jako výkonné složky JNV. V hlavním městě Praze bylo ustaveno šestnáct ObNV.⁵²

JNV a ÚNV v Brně byly podřízeny KNV a KNV a ÚNV hl. města Prahy byly podřízeny přímo vládě a v jednotlivých oborech své působnosti věcně příslušným ministrům a ústředním úřadům.

Vládním nařízením ze dne 18. ledna 1949⁵³ byly stanoveny nové obvody okresů, jejichž počet se zvýšil. Expozitory ONV většinou zanikly vytvořením samostatných ONV. Také okresní a místní správní komise byly nahrazeny řádnými národními výbory. Podle zákona z 16. června 1949 o vojenských újezdech⁵⁴ byly v obvodech vojenských újezdů s účinností od 2. července 1949 (v některých případech i před tímto datem) zrušeny MNV. Újezdy pak byly spravovány újezdními úřady, které nebyly právníky osobami

Významným mezníkem ve vývoji národních výborů se stal rok 1954, kdy bylo vydáno několik zákonů, které národní výbory definitivně zakotvily v systému veřejné správy. Předzvěstí zásadních úprav byl ústavní zákon ze dne 16. září 1953,⁵⁵ kterým bylo všeobecné řízení národních výborů od 1. října 1953 odňato z působnosti ministerstva vnitra a jejich řízení svěřeno přímo vládě, přičemž národní

⁴⁷ Vyhláška ministra vnitra ze dne 27. února 1948 č. 314/1948 Ú. l. I., o přechodné úpravě doplňování národních výborů, je jen technického charakteru.

⁴⁸ Ústavní zákon z 9. května 1948 č. 150/1948 Sb.

⁴⁹ Například zákonem ze dne 19. prosince 1949 č. 279/1949 Sb., o finančním hospodaření národních výborů.

⁵⁰ Zákon č. 280/1948 Sb.

⁵¹ Zákon č. 142/1949 Sb.

⁵² Vládní nařízení ze dne 31. března 1949 č. 79/1949 Sb. o rozdělení území hlavního města Prahy pro účely veřejné správy; vládní nařízení ze dne 31. března 1949 č. 81/1949 Sb., o rozdělení výkonu působnosti pražských orgánů lidové správy.

⁵³ Vládní nařízení č. 3/1949 Sb., o nové územní organizaci okresů v českých zemích.

⁵⁴ Zákon č. 169/1949 Sb.

⁵⁵ Ústavní zákon č. 81/1953 Sb., o řízení národních výborů vládou.

výbor nižšího stupně byl řízen národním výborem vyššího stupně a byl mu odpovědný.

Dne 3. března 1954 byly přijaty ústavní zákon o národních výborech,⁵⁶ zákon o národních výborech⁵⁷ a zákon o volbách do národních výborů.⁵⁸ Smyslem zákona o volbách do národních výborů byla snaha posílit jejich důvěryhodnost, neboť od počátku jejich existence se do nich nekonal ani jediné řádné volby, přesto, že tak stanovila Ústava 9. května. První volby do národních výborů proběhly v květnu 1954, do té doby členové nižšího stupně národního výboru byli jmenováni národním výborem vyššího stupně na návrh Národní fronty. Volby podle vládního nařízení ze dne 25. srpna 1945 o prvních volbách do okresních a zemských národních výborů⁵⁹ nebyly přímými volbami, volilo se prostřednictvím volitelů.

V soustavě národních výborů došlo s účinností od 17. května 1954 k zásadní změně. Byly zrušeny JNV a ve všech krajských městech byly zřízeny MěNV pro území města a samostatné ONV pro venkovský okres. ÚNV zůstal jen v Praze. V krajských městech mohl KNV vytvořit městské obvody, v nichž působily ObNV s působností MNV.

Oba zákony o národních výborech zavedly důsledné rozlišování mezi národním výborem jako orgánem státní moci a jeho výkonnými orgány jako orgány státní správy. Pod pojmem národní výbor se nyní rozuměl pouze orgán státní moci, tj. plenární zasedání (plénium) národního výboru. Národní výbory vykonávaly nadále svou působnost na svých plenárních zasedáních, stálými komisemi a svými výkonnými orgány, kterými byla rada, odbory a správy rad. Další důležitou změnou bylo zrušení referentského systému.

Počet členů (poslanců) národních výborů byl vázán na počet obyvatel obce. Byl stanoven dvěma zákony ze dne 6. března 1957⁶⁰ a pohyboval se od devíti v obcích do 400 obyvatel až do dvou set v obcích nad 40 000 obyvatel

Další změny v organizaci, postavení a působnosti národních výborů byly zahájeny vydáním Ústavy Československé socialistické republiky.⁶¹ Hlava 7 věnovaná národním výborům je charakterizovala jako nejširší organizace pracujících, orgány státní moci a správy v krajích, okresech a obcích. Zásadní vliv na národní výbory měl rovněž zákon ze dne 9. dubna 1960 č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, kterým byly vytvořeny nové hranice krajů a okresů. Z dosavadních devatenácti krajů vzniklo deset, z 306 okresů 108. Praha měla postavení kraje. Jedním z důvodů vydání tohoto zákona, jak se uvádělo, byl záměr podřídít národním výborům, zejména okresním, další hospodářské organizace, sociální a kulturní zařízení a odstranit nesoulad mezi územně správním členěním okresů a krajů a organizační strukturou podniků a institucí řízených národními výbory.

Ke splnění tohoto záměru měl posloužit nový zákon o národních výborech ze dne 25. května 1960.⁶² Národní výbory charakterizoval jako nejširší orgány pracujících, orgány státní moci a správy v krajích, okresech a obcích. Národní výbory tímto zákonem získaly širší působnost zejména v hospodářství, místních potřebách a stavebnictví, takže spravovaly a řídily některé výrobní podniky, školy a sociální instituce.

Stupně a druhy národních výborů zůstaly bez větších změn. Nadále platila podřízenost nižších stupňů vyšším. Hlavním orgánem bylo plénium s taxativně vymezenou výhradní působností. Rada národního výboru zůstala koncipována především jako výkonný orgán. Výrazně se změnilo postavení a úloha komisí, které už neplnily jako dosud pouze funkci iniciativní a kontrolní, ale též funkce výkonné. Z tohoto titulu mohly dávat i pokyny vedoucím příslušných odborů. Jednalo se o projev snahy přiblížit správu občanům, neboť do komisí se mohli dostat i nečlenové národního výboru. Předsedy komisí se stávali členové rady, tajemníky vedoucí příslušných odborů. Podle zákona ze dne 9. dubna 1960 o volbách do národních výborů⁶³ se do nich volili poslanci (dříve členové) na čtyřleté období.

⁵⁶ Ústavní zákon č. 12/1954 Sb.

⁵⁷ Zákon č. 13/1954 Sb.

⁵⁸ Zákon č. 14/1954 Sb.

⁵⁹ Vládní nařízení č. 49/1945 Sb.

⁶⁰ Zákon č. 10/1957 Sb. a č. 11/1957 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech.

⁶¹ Ústavní zákon ze dne 11. července 1960 č. 100/1960 Sb.

⁶² Zákon č. 65/1960 Sb.

⁶³ Zákon č. 39/1960 Sb.

Společenská atmosféra, v níž sílilo volání po politických reformách, si vynutila nový zákon o národních výborech.⁶⁴ Ačkoliv byl celkem jedenáctkrát novelizován, jeho základní principy platily až do konce existence národních výborů. Zákon národní výbory znovu označil za orgány socialistické státní moci a správy v krajích, okresech a obcích. K tomu ovšem připojil ještě konstatování věcně nesmyslné, podle kterého byly národní výbory „státní orgány samosprávného charakteru“. Jiným územním orgánům mohla být státní správa svěřena pouze zvláštním zákonem. Zákon obsahoval některá demokratizační ustanovení a posiloval postavení národních výborů, dával MNV možnost předložit základní otázky života obcí k posouzení občanům. Za podobným účelem mohly ONV a KNV svolávat konference národních výborů nižších stupňů.

Zákon stanovil počty poslanců jednotlivých stupňů národních výborů (MNV 9–85, ONV 60–80 a KNV 80 a více) podle počtu obyvatel. V porovnání s předchozím zákonem z roku 1960 byl snížen počet poslanců ONV (předtím 60–120). Stupně a druhy národních výborů zůstávaly stejné. Pouze MěNV se rozdělily do tří skupin podle toho, zda bylo město sídlem kraje nebo okresu a podle jeho velikosti a celkového významu. Zvláštní statut získaly Brno, Ostrava a Plzeň, které byly rozděleny na obvody spravované národními výbory. V letech 1968 a 1969 byly pro tyto tři města vydány zvláštní zákony,⁶⁵ které stanovily, že tvoří samostatné územní jednotky členěné na městské části, měly působnost městských a okresních národních výborů a byly řízeny přímo českou vládou. Tato právní úprava zůstala v platnosti jen krátkou dobu, neboť normou z roku 1971 s účinností od 26. listopadu byly NV měst Brna, Plzně a Ostravy opět řízeny KNV. Jejich působnost zůstala zachována.⁶⁶ Novelou zákona o národních výborech pak byly s účinností od 1. ledna 1972 zákony o městech Brně, Ostravě a Plzni zrušeny.⁶⁷ Pro Prahu a její národní výbor hlavního města Prahy platily zvláštní zákony.⁶⁸ Jedna z novel zákona o národních výborech) v roce 1982⁶⁹ zavedla novou kategorii středisková obec, v níž působil MNV s rozšířenou působností. Nově byly stanoveny minimální počty poslanců MNV v obcích a střediskových obcích. Jejich počet se nadále odvozoval od počtu obyvatel (od devíti poslanců v obcích do 300 obyvatel do 85 v obcích nad 50 000 obyvatel). Na návrh KNV mohla vláda rozhodnout, ve které střediskové obci bude místo MNV působit MěNV. Zákon ze dne 8. listopadu 1982⁷⁰ rozlišoval tři kategorie MěNV: v první kategorii MěNV ve městech, která byla sídly krajů, v dalších významných velkých městech a městech lázeňských, ve druhé kategorii MěNV ve městech, která byla sídly okresů a významných obcí městského charakteru a ve třetí kategorii MěNV v ostatních obcích městského charakteru.

Za orgány národních výborů zákon pokládal plénium, radu, komise, správní komise, odbory a zvláštní orgány. Hlavním orgánem zůstalo plenární zasedání. Vymezena byla jeho výhradní působnost, která spočívala ve zřizování dalších orgánů, organizací a zařízení národního výboru, ve stanovení koncepce rozvoje. Rada zůstávala hlavním výkonným orgánem se všeobecnou působností. Rozhodovala ve sboru a byla podřízena plénu. Její postavení bylo posíleno, měla organizovat a sjednocovat plnění úkolů ONV na všech úsecích. Rozhodovala hlavně v otázkách, které svým významem přesahovaly rámec jednoho odvětví. Přesunuty na ni byly i některé úkoly pléna, například hodnotila činnost organizací, řízených ONV, jmenovala a odvolávala jejich vedoucí a určovala jim plat, řídila činnost komisí ONV a v neodkladných případech vydávala obecně závazná nařízení. Vykonávala ovšem též rozhodnutí pléna a také rady národního výboru vyššího stupně. Naopak význam komisí ONV, tak posílených zákonem č. 65/1960 Sb., poněkud poklesl. Mohly činit návrhy národnímu výboru a radě, jako kontrolní orgány dohlížely na činnost organizací, řízených ONV, ale nemohly zasahovat do jejich řízení. V případech, stanovených zvláštními předpisy, zřizoval ONV ještě správní komise, které rozhodovaly o právech a povinnostech občanů a organizací v příslušném oboru a

⁶⁴ Zákon ze dne 29. června 1967 č. 69/1967 Sb.

⁶⁵ Zákon ze dne 20. prosince 1968 č. 175/1968 Sb., o městě Brně; zákon ze dne 29. dubna 1969 č. 40/1969 Sb., o městě Ostravě; zákon ze dne 29. dubna 1969 č. 41/1969 Sb., o městě Plzni.

⁶⁶ Zákonné opatření předsednictva ČNR ze dne 24. listopadu 1971 č. 126/1971 Sb., o národních výborech ve městech Brně, Ostravě a Plzni.

⁶⁷ Zákon ze dne 20. prosince 1971 č. 146/1971 Sb.

⁶⁸ Zákon ze dne 30. listopadu č. 111/1967 Sb., o hlavním městě Praze; zákon ze dne 30. listopadu 1967 č. 110/1967 Sb. o národních výborech působících v hlavním městě Praze.

⁶⁹ Zákon ze dne 27. dubna 1982 č. 49/1982 Sb.

⁷⁰ Zákon č. 137/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost MěNV na některých úsecích státní správy.

byly podřízeny správní komisi národního výboru vyššího stupně. Byly to především komise péče o děti, posudkové komise sociálního zabezpečení, regresní komise. Zvláštní postavení v rámci komisí patřilo komisím lidové kontroly, které na jedné straně podléhaly příslušnému národnímu výboru, ale na straně druhé tvořily součást celostátního systému kontroly podle zákona ze dne 29. června 1967.⁷¹ Předsedou komise lidové kontroly se stal poslanec, který se zúčastňoval zasedání rady. V roce 1971 zákony z 8. a 12. října⁷² byly u národních výborů místo dosavadních komisí lidové kontroly zřízeny výbory lidové kontroly a jejich postavení bylo posíleno, neboť kontrolovaly nejen činnost orgánů a organizací, řízených nebo spravovaných ONV, ale i ústředně spravovaných hospodářských, družstevních a jiných organizací, pokud k tomu byly zmocněny Výborem lidové kontroly ČSR.

Řada zákonů vydaných v roce 1990 vedla postupně k ukončení existence celé soustavy národních výborů. Podle ústavního zákona ze dne 23. ledna 1990⁷³ bylo změněno složení poslanců národních výborů na základě politické dohody orgánů Národní fronty s Občanským fórem. Ústavním zákonem ze dne 18. 7. 1990⁷⁴ se základem místní samosprávy stala obec. Volební období národních výborů bylo zkráceno a končilo dnem voleb do zastupitelstev obcí. Komunální volby se konaly 24. listopadu 1990.

Podle zákona ze dne 4. září 1990⁷⁵ obce převzaly výkon státní správy v přenesené působnosti v rozsahu, ve kterém ji vykonávaly MNV, popřípadě MěNV. Státní správu vykonávají v rozsahu stanoveném zvláštními předpisy v přenesené působnosti.

Podle zákona ze dne 9. října 1990⁷⁶ se nástupcem ONV staly okresní úřady, neboť vykonávaly státní správu, která ke dni 23. listopadu 1990 příslušela ONV, pokud nebyla přenesena na pověřený obecní úřad nebo na jiné orgány.

2.5. Vnitřní organizace národních výborů

Právní normy z roku 1945 upravovaly též vnitřní organizaci národních výborů, složení jejich orgánů a rozsah působnosti. První z nich byla směrnice ministerstva vnitra č. 6/1945 Ú. I. I. pro místní a okresní národní výbory schválené vládou 19. května. Směrnice mimo jiné stanovily, že členy národních výborů nemohou být osoby státně nespolehlivé a stanovily povinnost přezkoumat státní a národní spolehlivost zaměstnanců národních výborů. Ze svého středu volily národní výbory radu okresního a místního národního výboru a ze členů rady předsedu, náměstky předsedy, a pokud to bylo třeba tajemníka. Plénum volilo potřebné komise: bezpečnostní, zásobovací, rolnickou, sociální, zdravotnickou, hospodářskou, osvětovou, školskou, finanční, bytovou, stavební. Prozatímní organizace správy hlavního města Prahy byla stanovena vládním nařízením ze dne 7. srpna 1945.⁷⁷

V letech 1946 a 1947 vydalo ministerstvo vnitra svými vyhláškami prozatímní organizační a jednací řády pro všechny typy národních výborů. Dne 18. ledna 1946 prozatímní organizační řád zemských a okresních národních výborů,⁷⁸ 3. října 1946 prozatímní jednací řády pro zemské a okresní národní výbory, okresní správní komise a jejich složky,⁷⁹ 10. října 1946 prozatímní organizační řád statutárních měst,⁸⁰ 28. prosince 1946 prozatímní jednací řády pro ÚNV měst Brna, Liberce,

⁷¹ Zákon č. 70/1967 Sb. o komisích lidové kontroly.

⁷² Zákon č. 103/1971 Sb., o lidové kontrole a zákon č. 116/1971 Sb., o výborech a komisích lidové kontroly.

⁷³ Ústavní zákon č. 14/1990 Sb., o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů.

⁷⁴ Ústavní zákon č. 294/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky a ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci a kterým se zkracuje volební období národních výborů.

⁷⁵ Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích.

⁷⁶ Zákon č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících.

⁷⁷ Vládní nařízení č. 46/1945 Sb.

⁷⁸ Prozatímní organizační řád zemských a okresních národních výborů publikován pod č. 299/1946 Ú. I. I. a změněn vyhláškou ministerstva vnitra ze dne 28. června 1946 č. 1511/1946 Ú. I. I.

⁷⁹ Vyhláška ministerstva vnitra ze dne 3. října 1946 č. 1865/1946 Ú. I. I., kterou se vydávají prozatímní jednací řády pro zemské a okresní národní výbory, okresní správní komise a jejich složky.

⁸⁰ Prozatímní organizační řád statutárních měst publikován pod č. 1903/1946 Ú. I. I.

Olomouce, Opavy, Ostravy a Plzně a jejich složky,⁸¹ 10. září 1947 prozatímní organizační řád MNV⁸² a prozatímní jednací řád pro MNV (místní správní komise) a jejich složky.⁸³

Národní výbory jednotlivých stupňů se lišily rozsahem svých kompetencí, počtem členů pléna a rady, avšak v zásadě byla jejich vnitřní organizace zakotvená v organizačních řádech obdobná. Zemské, okresní, ústřední a místní národní výbory vykonávaly svou působnost v plenárních zasedáních, radou, předsednictvem, předsedou, náměstkou, členy rady jako referenty, komisemi a poradními sbory. MNV neměly předsednictvo. Obvodní rady vykonávaly svou působnost v plenárních schůzích, sborem referentů a jednotlivými referenty, předsednictvem, předsedou a komisemi. Okresní správní komise vykonávaly svou působnost plenárními schůzemi, předsednictvem, předsedou, členy komise jako referenty a komisemi. Místní správní komise se skládaly z předsedy, náměstků a ostatních členů. Výjimečně mohla být správou obce pověřena jediná osoba – místní správní komisař.

Plenárním schůzím příslušelo vykonávat všeobecný dozor nad veškerou správou obce a rozhodovat o nejdůležitějších věcech finančních, majetkových, investičních apod. Pravomoc rady se vymezovala od pléna v tom smyslu, že do působnosti rady náležely všechny záležitosti spravované NV, pokud rozhodnutí nebylo vyhrazeno plenární schůzi. Rada rozhodovala ve sboru, avšak silné postavení měli i její členové nazvaní referenti, neboť jim byli přiděleny jednotlivé referáty a byli zmocněni jménem rady rozhodovat o všech běžných záležitostech. Předsednictvo národního výboru tvořené předsedou a jeho náměstkou mělo rozhodující slovo v osobních věcech obecních zaměstnanců, předseda byl služebním představeným všech zaměstnanců. Komise byly poradním orgánem rady, avšak plenární zasedání či rada na ně mohla dle svého uvážení též přenést i část svých rozhodovacích pravomocí. Pravomoci svěřené obvodním radám byly prozatímním organizačním řádem stanoveny poměrně striktně.

Národní výbory zřizovaly referáty v čele s přednostou, který práci referátu řídil, ovšem podle pokynů voleného referenta. Jejich činnost se řídila zásadou dvojí podřízenosti tak, že byli zároveň podřízeni plénu a radě svého národního výboru a současně i věcně příslušnému referentu vyššího stupně národního výboru. Referent byl bezprostředním služebním představeným zaměstnanců referátu, který mu byl svěřen. Počet referátů byl odvislý od počtu členů rady. Pražský ÚNV měl v roce 1945 55 úřadů (odborů, úřadů, referátů, ústavů, velitelství apod., padesátý byl Archiv hl. města Prahy), v roce 1948 měl 22 referátů, v roce 1949 13 referátů a v roce 1952 14 referátů. ObNV v Praze měly od svého vzniku v roce 1949 11 referátů. Expozitura ZNV v Ostravě měla v roce 1946 11 referátů. Počet referátů u ONV se pohyboval většinou mezi 8-14. ÚNV v Ostravě mě původně 15 referátů a dvě samostatná oddělení, avšak skladba referátů a jejich počet se měnil a dosáhl až počtu 26.

Prozatímní jednací řády pro národní výbory podrobně upravovaly svolávání a způsob jednání plenárních schůzí, schůzí rady, předsednictva a komisí. Plenární schůze byly veřejné a měly se konat v takové místnosti, která umožňovala účast občanů. Oproti tomu byly schůze rady, řádné i mimořádné, neveřejné a nadto mohly být některé z projednávaných bodů prohlášeny za důvěrné. Zvláštním institutem byly pololetní konference rady a povinné veřejné schůze, kterých se účastnili též delegáti vrcholných hospodářských, zájmových, odborových a kulturních organizací.

KNV začaly působit od 1. ledna 1949, a to v plenárních zasedáních, radou, předsedou, náměstkou, referenty a komisemi, zřizovaly referáty v čele s volenými referenty, jimž podléhali přednostové referátů a jejich prostřednictvím ostatní zaměstnanci referátu. V personálních záležitostech byli přednostové a ostatní zaměstnanci podřízeni krajskému tajemníkovi, který byl výkonným orgánem předsedy KNV a zastupoval ho ve funkci služebního představeného zaměstnanců.

Rozsah kompetence jednotlivých referátů byl stanoven vládními nařízeními: pro všeobecné vnitřní věci (č. 300/1948 Sb.; č. 1/1949 Sb.; č. 35/1949 Sb.), bezpečnostní referát (č. 301/1948 Sb.), finanční referát (č. 302/1948 Sb.), plánovací (č. 303/1948 Sb.), zemědělský (č. 12/1949 Sb.; č. 112/1949 Sb.), technický (č. 13/1949 Sb.), pro školství, osvětu a tělesnou výchovu (č. 14/1949 Sb.), hospodářský (č.

⁸¹ Vyhláška ministerstva vnitra ze dne 28. prosince 1946 č. 9/1947 Ú. I. I., kterou se vydávají prozatímní jednací řády pro ÚNV měst Brna, Liberce, Olomouce, Opavy, Ostravy a Plzně a jejich složky.

⁸² Vyhláška ministerstva vnitra ze dne 10. září 1947 č. 966/1947 Ú. I. I., kterou se vydávají prozatímní jednací řády pro místní národní výbory.

⁸³ Vyhláška ministerstva vnitra ze dne 10. září 1947 č. 975/1947 Ú. I. I., kterou se vydává prozatímní jednací řád pro místní národní výbory (místní správní komise) a jejich složky.

23/1949 Sb.), pro vnitřní obchod a výživu (č. 24/1949 Sb.), zdravotní (č. 28/1949 Sb.; č. 112/1949 Sb.), práce a sociální péče (č. 29/1949 Sb.).

Organizace ONV byla, nyní již bez výhrady prozatímnosti, nově upravena vládním nařízením ze dne 7. června 1949.⁸⁴ ONV měl v okresech do 35 000 obyvatel dvacet čtyři členů, v okresech nad 35 000 obyvatel třicet členů. Ostatní orgány ONV byly stejné jako u KNV. Zatímco skladba referátů do té doby nepodléhala závazným pravidlům, od počátku roku 1949 měl každý ONV jedenáct referátů: 1. referát pro všeobecné vnitřní věci, 2. plánovací referát, 3. bezpečnostní referát, 4. referát pro školství, osvětu a tělesnou výchovu, 5. referát práce a sociální péče, 6. zdravotní referát, 7. finanční referát, 8. hospodářský referát, 9. zemědělský referát, 10. referát pro vnitřní obchod a výživu, 11. technický referát. Pro obstarávání úkolů národní bezpečnosti se zřizovalo v rámci bezpečnostního referátu ONV okresní velitelství národní bezpečnosti. Dalším orgánem ONV byl okresní tajemník jmenovaný radou. Pomáhal předsedovi při výkonu jeho působnosti, byl jeho výkonným orgánem a zastupoval ho ve funkci služebního představeného zaměstnanců.

Organizace MNV byla upravena vládním nařízením ze dne 28. 2. 1950.⁸⁵ MNV vykonával státní moc především plenárními zasedáními. Výkonnými složkami MNV byla rada, předseda, jeho náměstkyně, referenti a komise. MNV se dělily do čtyř kategorií:

Kategorie MNV podle vládního nařízení č. 14/1950 Sb.

<i>Počet obyvatel</i>	<i>Kategorie MNV</i>	<i>Počet členů MNV</i>
do 600	I.	15
601–2 000	II.	24
2 001–6 000	III.	30
nad 6 000	IV.	36

Počet i skladba referátů MNV byla stejná jako u ONV, jen jejich počet byl u MNV I., II. a III. kategorie omezen. Dalším orgánem MNV byly komise jako pomocné orgány rady bez rozhodovací pravomoci, zejména pro plnění určitého úkolu. Pro odlehle části obce mohly být zřízeny obvodní komise. MNV čtvrté, třetí (případně druhé) kategorie zřizovaly důvěrníky lidové správy jako dobrovolné pracovníky. Poněkud nedemokratické bylo ustanovení § 8 odst. 1, totiž že MNV může být KNV rozpuštěn po slyšení ONV. Návrh na rozpuštění byl, buď z vlastního podnětu nebo na návrh občanů, tlumočený místním nebo okresním akčním výborem Národní fronty.

U MNV vznikla podle zákona ze dne 8. března 1949⁸⁶ nová funkce újezdních tajemníků, kteří pomáhali předsedovi a měli zajišťovat jednotnou státní správu a koordinaci postupu vždy v obvodu několika MNV. Působili jako nástroj silnější státní kontroly nad místní správou. Podle vládního nařízení ze dne 11. prosince 1951⁸⁷ byl každý MNV povinen mít od 1. ledna 1952 svého tajemníka.

Vládním nařízením ze dne 11. prosince 1951⁸⁸ byly provedeny některé změny v referátech národních výborů. Referát 1. se přeměnil na referát pro organizaci činnosti lidové správy, 5. referát se přeměnil na referát pracovních sil a 10. referát na referát pro vnitřní obchod. V roce 1953 byl 11. referát přetvořen na referát pro výstavbu. Podle vládního nařízení ze dne 19. srpna 1952⁸⁹ se u MNV ve městech určených KNV zřizovaly místo plánovacího referátu plánovací komise. Při krajských a okresních (ústředních, jednotných, obvodních) národních výborech se podle zákona ze dne 12. prosince 1952⁹⁰ zřizovaly výbory pro tělesnou výchovu a sport.

Rok 1954, jeden z významných mezníků ve vývoji národních výborů, se týkal i jejich vnitřní organizace. To bylo provedeno jednak zákonem č. 13/1954 Sb., o národních výborech, jednak vládním nařízením ze dne 7. května 1954.⁹¹ Každý národní výbor volil pro jednotlivé pracovní úseky ze svých

⁸⁴ Vládní nařízení č. 139/1949 Sb., o organizaci lidové správy v okresech.

⁸⁵ Vládní nařízení č. 14/1950 Sb., o organizaci místních národních výborů.

⁸⁶ Zákon č. 72/1949 Sb., o újezdních tajemnících.

⁸⁷ Vládní nařízení č. 119/1951 Sb., o tajemnících místních národních výborů.

⁸⁸ Vládní nařízení č. 121/1951 Sb., o změnách v referátech národních výborů.

⁸⁹ Vládní nařízení č. 42/1952 Sb., kterým se zřizují plánovací komise národních výborů a vydává jejich statut.

⁹⁰ Zákon č. 71/1952 Sb., o organizaci tělesné výchovy a sportu.

⁹¹ Vládní nařízení č. 23/1954 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů.

členů stálé komise. Jejich postavení se změnilo v tom smyslu, že již neodpovídaly radě, nýbrž přímo národnímu výboru (plénu), byly jeho pracovním a kontrolním orgánem, neměly však rozhodovací pravomoc a nemohly zasahovat do činnosti odborů, správ a jiných orgánů. Rada národního výboru, skládající se z předsedy, jeho náměstků, tajemníka a ostatních členů rady, zůstala výkonným orgánem národního výboru.

Místo referátů zaujaly odbory a správy národních výborů, v jejichž čele již nestál člen rady, nýbrž úředník. Rada tedy již nebyla tvořena jednotlivými referenty a přešla na kolektivní způsob rozhodování ve sboru. U odborů se rozlišovaly ty, které byly zřízeny a působily jako vlastní aparát rady národního výboru. ÚNV a KNV zřizovaly jako vlastní aparát rady odbor organizační a kontrolní, odbor kádrový, odbor civilní obrany a plánovací komisi. ONV jako vlastní aparát rady zřizovaly všeobecný odbor. Zcela novým odborem, který reflektoval změněnou působnost a politickou situaci, byl odbor pro věci církevní u ústředního a krajských národních výborů. Kromě obligatorních odborů a správ mohly tyto národní výbory zřizovat se souhlasem vlády ještě další odbory a správy. Zvláštním zásahem do integrity národních výborů bylo ustanovení, že ústřední úřady mohou zřizovat při národních výborech sobě podřízené správy a ustanovovat jejich vedoucí.

U MNV v obcích, které měly méně než 6000 obyvatel a u ObNV v krajských městech, neměly být odbory zřizovány. Plnění jejich úkolů měla zajišťovat a organizovat rada za pomoci svých členů, ostatních členů národního výboru a zaměstnanců.

Záhy došlo v organizaci odborů a správ národních výborů opět ke změnám. Vládním nařízením ze dne 22. února 1957 č. 7/1957 Sb. bylo se zpětnou platností od 1. ledna 1957 novelizováno původní vládní nařízení č. 23/1954 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů. Podle něj se nově zřizoval odbor výkupu zemědělských výrobků podle vládního nařízení ze dne 16. ledna 1957.⁹² Výčet odborů a správ pro jednotlivé stupně národních výborů byl doporučující, národní výbory mohly zřídit i jiné odbory a správy, měly však být v souladu s působností příslušných ústředních úřadů. Zrušeny byly trestní komise rad národních výborů. Podle vyhlášky ministerstva vnitra ze dne 8. září 1954⁹³ byly přiřčeny k odborům pro vnitřní věci, pokud byly zřízeny. Od 1. ledna 1958 byla trestní pravomoc MNV vykonávaná jednotlivými odbory v oboru jejich působnosti.⁹⁴

K další reorganizaci vnitřních orgánů národních výborů došlo od 1. července 1958 v souvislosti se změnami v organizaci a řízení hospodářství spravovaného národními výbory a v návaznosti na decentralizaci ve státní správě, zejména na národní výbory okresní, městské a místní. Změny byly provedeny vládními nařízeními ze dne 27. června 1958.⁹⁵ Detailně rozpracovaly kompetence rady, avšak hlavní změna spočívala v tom, že byly konstituovány dva typy odborů – odbory, jež tvořily aparát rady národního výboru a odbory odvětvové pro jednotlivé odbory státní správy. Rady ústředního, krajských, okresních a městských národních výborů a rady ObNV v Praze jako svůj aparát zřizovaly plánovací komisi, finanční odbor, kontrolní odbor, organizační odbor a kromě pražských ObNV též štáb civilní obrany. Původně se počítalo rovněž s kádrovým odborem, ten však byl novelou vládního nařízení záhy zrušen (k 1. dubnu 1959 vládním nařízením č. 25/1959 Sb.). Struktura odvětvových odborů byla pouze doporučena, jednotlivé stupně národních výborů si mohly jejich skladbu upravit podle místních potřeb.

Postavení odvětvových odborů bylo upraveno zvláštním způsobem. Samostatnost jejich rozhodování byla okleštěna tím způsobem, že byly společnými orgány rad národních výborů a příslušných ústředních úřadů. Úkoly plnily v souladu s působností příslušných ústředních úřadů, podle pokynů národního výboru, jeho rady a podle zásadních směrnic odvětvového odboru rady národního výboru vyššího stupně a příslušného ústředního úřadu.

Zákon o národních výborech z roku 1960 byl doplněn vládním nařízením ze dne 10. června 1960,⁹⁶ jehož část druhá se též zabývala uspořádáním orgánů národních výborů, tedy vedle pléna a rady též komisi a odborů. Bylo doporučeno, aby si krajské, okresní a jim na roveň postavené národní výbory

⁹² Vládní nařízení č. 5/1957 Sb., kterým se rozšiřuje působnost národních výborů ve věcech výkupu zemědělských výrobků a sjednocují předpisy na tomto úseku.

⁹³ Vyhláška ministerstva vnitra č. 198/1954 Ú. 1., o organizaci trestních komisí rad národních výborů.

⁹⁴ Vládní nařízení ze dne 11. října 1957 č. 65/1957 Sb., o trestní pravomoci místních národních výborů.

⁹⁵ Vládní nařízení č. 33/1958 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů a č. 34/1958 Sb., o dalších přesunech působnosti a jiných zjednodušeních ve státní správě.

⁹⁶ Vládní nařízení č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů.

zřídily komisi plánovací, finanční, zemědělskou, pro služby a místní průmysl, obchodní, pro výstavbu, pro vodní hospodářství, dopravní, školskou a kulturní, zdravotnickou, sociálního zabezpečení. MěNV komisi plánovací, finanční, pro služby a místní výrobu, obchodní, školskou a kulturní, pro výstavbu, zemědělskou, zdravotnickou, sociálního zabezpečení, pro ochranu veřejného pořádku. MNV ustavovaly komisi plánovací, finanční, zemědělskou, školskou a kulturní, pro služby a místní výrobu, pro výstavbu, pro ochranu veřejného pořádku. MNV v menších obcích měly mít plánovací a finanční komisi.

Kromě uvedených komisí zřizovaly národní výbory pro jednotlivé úseky své činnosti odvětvové komise. Jejich pravomoci byly pojaty široce, těmto větším kompetencím však neodpovídalo jejich odborné zázemí a zdatnost. Byly například vybaveny pravomocí rozpracovávat rozvojové plány a rozpočet odvětví, pro které byly zřízeny, včetně podniků a zařízení spravovaných národními výbory, dávat pokyny vedoucím jednotlivých podniků, jednotných zemědělských družstev a zařízení spravovaných národními výbory a sledovat jejich plnění. Dále kontrolovat, jak jsou plněna usnesení vlády, usnesení národního výboru a jeho rady, provádět prověrky činnosti podniků a zařízení řízených národními výbory.

Při komisích mohl národní výbor zřídit užší komise k rozhodování věcí určitého druhu. Podle zvláštních předpisů národní výbory zřizovaly, užší posudkovou komisi sociálního zabezpečení,⁹⁷ užší komisi dávkovou a užší komisi sociální péče⁹⁸ a interrupční komisi.⁹⁹

K řešení společenských záležitostí zřizovaly rady národních výborů různé pracovní komise, výbory, sbory a aktivity: občanskou kontrolu,¹⁰⁰ výbory žen, uliční výbory a sbory důvěrníků národních výborů,¹⁰¹ občanské výbory.¹⁰² Tyto byly zřízeny k organizování účasti občanů při úpravě a zvelebení města, udržování a ochraně bytového majetku, zvyšování úrovně městského hospodářství, zásobování obyvatelstva a při uspokojování kulturních a sociálních potřeb občanů. Dále se ustavovaly zvelebovací komise, sbory pro občanské záležitosti, tělovýchovné komise, komise cestovního ruchu, komise pro ochranu památek,¹⁰³ protialkoholní sbory,¹⁰⁴ spotřebitelské rady¹⁰⁵ a další.

Pokud jde o odbory, byla národním výborům při jejich zřizování dána volná ruka. Krajským, okresním a jim na roveň postaveným národním výborům bylo doporučeno zřídit tyto odbory: odbor plánovací, finanční, kontrolní, organizační, zemědělství, průmyslový (pro místní hospodářství), obchodu, dopravy, výstavby, vodního hospodářství a energetiky, školství a kultury, pracovních sil, zdravotnictví, sociálního zabezpečení, pro vnitřní věci. Místní a městské národní výbory v obcích do 10 000 obyvatel si mohly se souhlasem rady ONV zřídit hospodářsko-správní odbor. Kromě toho si národní výbory zřizovaly podle zvláštních předpisů štáb civilní obrany.

Další právní předpis, který upravoval zřizování odborů národních výborů, byl přijat až v souvislosti se zákonem o národních výborech č. 69/1967 Sb. Bylo jím vládní nařízení ze dne 17. ledna 1968 č. 9/1968 Sb., o zřizování odborů národních výborů. Tento předpis stanovil strukturu odborů pro každý stupeň národního výboru zvlášť a vyloučil možnost vlastního uvážení, jaký odbor si národní výbor ustaví či neustaví. Umožnil pouze, že některé odbory s příbuznou problematikou lze sloučit.

⁹⁷ Vládní vyhláška ze dne 12. října 1960 č. 151/1960 Sb.

⁹⁸ Vládní vyhláška ze dne 8. srpna 1962 č. 84/1962 Sb.

⁹⁹ Vládní nařízení ze dne 21. prosince 1962 č. 126/1962 Sb.

¹⁰⁰ Podle vládního nařízení ze dne 25. března 1953 č. 21/1953 Sb., o občanské kontrole obchodu.

¹⁰¹ Poprvé zmíněny v § 5 odst. 1 vládního nařízení ze dne 7. května 1954 č. 23/1954 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů.

¹⁰² Podle § 71 vládního nařízení ze dne 10. června 1960 č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů.

¹⁰³ Podle § 74 odst. 1 vládního nařízení č. 71/1960 Sb.

¹⁰⁴ Podle § 74 odst. 1 vládního nařízení č. 71/1960 Sb. a podle § 5 a 6 zákona ze dne 19. prosince 1962 č. 120/1962 Sb., o boji proti alkoholismu.

¹⁰⁵ Podle § 7 odst. 3 vládního nařízení č. 71/1960 Sb. a podle vládního nařízení ze dne 21. srpna 1961 č. 93/1961 Sb., o spotřebitelských radách.

<i>Přehled odborů národních výborů, předepsaných vládním nařízením č. 9/1968 Sb</i>									
	KNV	NV hl. města Prahy	ObNV hl. města Prahy	ONV	MěNV Brno, Ostrava, Plzeň	MěNV měst s více než 25 000 obyvateli	MěNV měst s více než 10 000 obyvateli	MěNV měst s více než 5 000 obyvateli	ostatní MěNV a MNV velkých obcí
odbor organizační	A	A	A	A	A	A	A	-	-
odbor vnitřních věcí	A	A	A	A	A	A	A	-	-
odbor oblastního plánu	A	A	-	-	-	-	-	-	-
odbor plánovací	A	A	A	A	A	A	A	A	-
odbor finanční	A	A	A	A	A	A	A	A	-
odbor / útvar územního plánování a architektury	A	A	-	-	A	A	-	-	-
odbor obchodu a cestovního ruchu	A	A	-	A	A	-	-	-	-
odbor obchodu a služeb	-	-	A	-	-	-	-	-	-
odbor místního průmyslu a služeb	-	A	-	A	A	-	-	-	-
odbor služeb	A	-	-	-	-	-	-	-	-
odbor komunálního hospodářství a služeb	-	-	-	-	-	A	A	-	-
odbor komunálního hospodářství a zemědělství	-	A	A	-	A	-	-	-	-
odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství	A	-	-	A	-	-	-	-	-
odbor výstavby a komunál. hospodářství	-	-	-	-	-	-	-	A	-
odbor výstavby	A	A	A	A	A	A	A		
odbor dopravy	A	A	-	A	A	-	-	-	-
odbor / správa školství	A	A	A	A	A	A	A	-	-
odbor / správa kultury	A	A	A	A	A	A	A	-	-
odbor zdravotnictví	A	A	A	A	A	A	A	-	-
odbor sociálního zabezpečení	A	A	A	A	A	A	A	-	-
odbor pracovních sil	A	-	A	A	A	A	-	-	-
odbor bytového hospodářství	-	A	A	-	-	-	-	-	-
odbor bytový	-	-	-	-	A	A	-	-	-
odbor správní	-	-	-	-	-	-	-	A	A
odbor hospodářský	-	-	-	-	-	-	-	-	A

KNV zřizovaly odbor organizační, odbor oblastního plánu, odbor plánovací, odbor finanční, útvary územního plánování a architektury, odbor výstavby, odbor obchodu a cestovního ruchu, odbor služeb, odbor dopravy, odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství, odbor školství, odbor kultury, odbor zdravotnictví, odbor sociálního zabezpečení, odbor pracovních sil, odbor vnitřních věcí.

Národní výbor hlavního města Prahy zřizoval odbor organizační, odbor oblastního plánu, odbor plánovací, odbor finanční, odbor územního plánování a architektury, odbor výstavby, odbor místního průmyslu a služeb, odbor dopravy, odbor obchodu a cestovního ruchu, odbor komunálního hospodářství a zemědělství, odbor bytového hospodářství, odbor (správu) školství, odbor (správu) kultury, odbor zdravotnictví, odbor sociálního zabezpečení, odbor vnitřních věcí.

ObNV v Praze zřizovaly odbor organizační, odbor plánovací, odbor finanční, odbor výstavby, odbor komunálního hospodářství a zemědělství, odbor bytového hospodářství, odbor obchodu a služeb, odbor školství a kultury, odbor zdravotnictví a sociálního zabezpečení, odbor pracovních sil, odbor vnitřních věcí.

ONV zřizovaly odbor organizační, odbor plánovací, odbor finanční, odbor výstavby, odbor místního průmyslu a služeb, odbor dopravy, odbor obchodu a cestovního ruchu, odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství, odbor školství a kultury, odbor zdravotnictví, odbor sociálního zabezpečení, odbor pracovních sil, odbor vnitřních věcí. MěNV v Brně, v Ostravě a v Plzni konstituovaly odbor organizační, odbor plánovací, odbor finanční, útvary územního plánování a architektury, odbor výstavby, odbor místního průmyslu a služeb, odbor dopravy, odbor obchodu a cestovního ruchu, odbor bytový, odbor komunálního hospodářství a zemědělství, odbor školství a kultury, odbor zdravotnictví, odbor sociálního zabezpečení, odbor pracovních sil, odbor vnitřních věcí.

MěNV ve městech s více než 25 000 obyvateli zřizovaly po schválení ONV odbor organizační a vnitřních věcí, odbor plánovací, odbor finanční, odbor výstavby, odbor komunálního hospodářství a služeb, odbor bytový, odbor školství a kultury, odbor zdravotnictví, sociálního zabezpečení a pracovních sil a dále mohly zřídit po schválení ONV útvary územního plánování a architektury. MěNV v městech s více než 10 000 obyvateli zřizovaly po schválení ONV odbor organizační a vnitřních věcí, odbor plánovací a finanční, odbor výstavby, odbor komunálního hospodářství a služeb, odbor školství a kultury, sociálního zabezpečení a zdravotnictví.

MěNV ve městech s více než 5000 obyvateli zřizovaly po schválení ONV odbor plánovací a finanční, odbor výstavby a komunálního hospodářství, odbor správní.

Ostatní MěNV a MNV ve velkých obcích mohly zřídit po schválení ONV odbor hospodářsko-správní nebo odbor hospodářský a odbor správní.

O tři roky později vláda vydala další nařízení,¹⁰⁶ které do jisté míry zachovalo variabilitu ve skladbě odborů, jež měly být u jednotlivých typů národních výborů zřizovány. Navíc bylo umožněno, aby národní výbory měst Brna, Ostravy a Plzně samy stanovily, jaké odbory si ObNV na svém území zřídí.

Oproti předchozí právní úpravě došlo k určitým změnám: krajské národní výbory nově zřizovaly odbor kádrové a personální práce a krajskou inspekci požární ochrany. Místo odboru služeb měl být ustaven odbor místního hospodářství. Odbor plánovací a odbor oblastního plánování byly sloučeny, stejně jako výstavby a územního plánování a odbor sociálních věcí, pracovních sil.

Národní výbor hlavního města Prahy nově zřizoval odbor kádrové a personální práce a městskou inspekci požární ochrany. Ostatní odbory zůstaly beze změn.

Obvodní národní výbory v Praze nově zřizovaly odbor kádrové a personální práce. Odbor komunálního hospodářství byl přejmenován na odbor komunálního hospodářství, dopravy a zemědělství.

Národní výbory měst Brna, Ostravy a Plzně nově zřizovaly odbor kádrové a personální práce, odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství, městskou inspekci požární ochrany. Odbor školství a kultury byl rozdělen na dva odbory, naopak odbor sociálního zabezpečení a odbor zdravotnictví byly sloučeny do jednoho odboru. Původní odbor místního průmyslu a služeb byl přejmenován na odbor místního hospodářství, obchodu a cestovního ruchu.

ONV nově zřizovaly odbor kádrové a personální práce a okresní inspekci požární ochrany. Odbor výstavby byl přejmenován na odbor výstavby a územního plánování, odbor místního průmyslu a služeb byl přejmenován na odbor místního hospodářství, obchodu a cestovního ruchu. Tak jako

¹⁰⁶ Nařízení vlády ze dne 24. listopadu 1971 č. 135/1971 Sb., o zřizování odborů národních výborů.

v předchozím případě byl odbor školství a kultury rozdělen na dva odbory, naopak odbor sociálního zabezpečení a odbor zdravotnictví byly sloučeny do jednoho odboru.

MěNV byly nyní rozděleny podle počtu obyvatel do pěti kategorií (místo původních čtyř). Nově byla definována kategorie MěNV s více než 40 000 obyvateli, kde se zřizovaly tyto odbory: odbor organizační a vnitřních věcí, odbor (útvary) kádrové a personální práce, odbor plánovací, odbor finanční, odbor výstavby, odbor územního plánování a architektury, odbor komunálního hospodářství, služeb, dopravy a obchodu, odbor bytového hospodářství, odbor školství a kultury, odbor sociálních věcí, pracovních sil a zdravotnictví. MěNV ve městech s počtem obyvatel od 25 001 do 40 000 (v předchozí úpravě to bylo více než 25 000 obyvatel) zřizovaly stejné odbory jako u předchozí úpravy, jen odbor komunálního hospodářství a služeb byl nyní nazván odborem komunálního hospodářství, služeb, dopravy a obchodu. Dále mohly zřídit po předchozím souhlasu ONV výboru odbor územního plánování a architektury. MNV ve městech s počtem obyvatel od 10 001 do 25 000 (dříve s počtem obyvatel více než 10 000) měly odbor školství a kultury; odbor sociálního zabezpečení a zdravotnictví byly sloučeny do jednoho odboru. Odbor komunálního hospodářství a služeb byl přejmenován na odbor komunálního hospodářství, služeb a obchodu. MěNV ve městech (obcích) s počtem obyvatel od 5001 do 10 000 (dříve s počtem obyvatel více než 5 000) zřizovaly tři odbory jako doposud, jen odbor výstavby a komunálního hospodářství byl přejmenován na odbor výstavby, komunálního hospodářství, služeb a obchodu. Ostatní MěNV a MNV v obcích s počtem obyvatel od 2501 do 5000 zřizovaly tak jako doposud jeden odbor (zpravidla hospodářsko-správní).

Vládní nařízení ze dne 8. prosince 1982 č. 151/1982 Sb., které se opět zabývalo zřizováním odborů a jiných útvarů národních výborů, přineslo, pokud jde o počet a rozdělení odborů národních výborů ve srovnání s předchozí právní úpravou jen drobné změny.

2.6. Rozšiřování a zužování působnosti národních výborů

Působnost národních výborů byla postupně rozšiřována o některé odborné agendy. Vyhláškou ministra vnitra ze dne 27. června 1946¹⁰⁷ byly ONV pověřeny statistickou službou a byli jim přikázáni okresní statistikové.

Od 11. dubna 1947 zemské, okresní a místní národní výbory převzaly úkoly péče o mládež podle zákona ze dne 19. března 1947.¹⁰⁸ Za tím účelem národní výbory zřizovaly zvláštní komise péče o mládež pod názvy zemská péče o mládež, okresní péče o mládež, ústřední městská péče o mládež, místní péče o mládež atd.

Zemské, okresní a místní národní výbory dále od 23. srpna 1947 převzaly působnost na úseku národní bezpečnosti podle zákona ze dne 11. července 1947.¹⁰⁹ Za tím účelem mohly tyto národní výbory zřizovat úřadovny národní bezpečnosti.

Od 14. listopadu 1947 byly u národních výborů všech stupňů zřizovány mimořádné vyživovací komise podle vyhlášky ministra vnitra ze dne 12. listopadu 1947.¹¹⁰ Jejich úkolem bylo dohlížet na plnění vyživovacího plánu a bdít nad trestáním pro porušování předpisů.

Po únoru roku 1948 proces rozšiřování působnosti národních výborů nabral nebyvalou dynamiku, neboť postupně přebíraly podstatnou část veřejné správy, vykonávané do té doby jinými úřady. Rušením řady úřadů, orgánů a institucí došlo k opravdové revoluci ve veřejné správě, národní výbory ovšem též převzaly řadu agend z důvodu jejich přesunu z ústředních úřadů a mezi jednotlivými stupni národních výborů navzájem.

Zákonem ze dne 21. prosince 1948,¹¹¹ kterým též byly zrušeny obchodní a živnostenské (průmyslové) komory a zemské školní rady, byla jejich působnost přikázána KNV. Okresním a

¹⁰⁷ Vyhláška ministerstva vnitra č. 1500/1946 Ú. I. I., o úpravě obvodů statistické služby okresních národních výborů. Změna nastala účinností (27. prosince 1951) vládního nařízení ze dne 4. prosince 1951 č. 109/1951 Sb., o organizaci statistické služby.

¹⁰⁸ Zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež; prováděcím předpisem bylo vládní nařízení ze dne 18. listopadu 1947 č. 202/1947 Sb.

¹⁰⁹ Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti.

¹¹⁰ Vyhláška ministerstva vnitra č. 1143/1947 Ú. I. I., o mimořádných vyživovacích komisích národních výborů.

¹¹¹ Zákon č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení.

místním národním výborům připadla působnost okresních a městských školních výborů, místních a újezdních školních rad, jež zanikly v důsledku nové organizace okresní a místní správy.¹¹²

Vládním nařízením ze dne 25. ledna 1949¹¹³ na KNV přešla působnost katastrálních měřičských úřadů zrušených podle vládního nařízení ze dne 12. července 1949¹¹⁴, převzaly též agendu státních obvodových úřadoven pro pozemkovou reformu zrušených podle vládního nařízení ze dne 20. září 1949¹¹⁵ a agendu zemských komisí (pro agrární operace) a jejich úřadoven zřízených podle vládního nařízení ze dne 19. května 1939.¹¹⁶ Podle téhož vládního nařízení ze dne 20. září 1949 ONV získaly kompetence přísežných komisařů a oblastních komisí pro technickohospodářské úpravy pozemků s jejich úřadovny.

Dnem 1. března 1949 (v Praze 1. dubna 1949) byly vyhláškou ministerstva financí ze dne 23. června 1949¹¹⁷ zrušeny všechny finanční úřady první stolice a všechny finanční úřady výkonné. Jejich působnost přešla zákonem ze dne 21. prosince 1948¹¹⁸ v první stolici na ONV a ve druhé stolici na KNV. Za tím účelem byly od 1. března 1949 podle vládního nařízení ze dne 22. 2. 1949¹¹⁹ zřízeny finanční referáty ONV a stanovena jejich působnost.

Zákonem ze dne 23. března 1949¹²⁰ byly zrušeny okresní a zemské vyživovací komise, zřízené podle zákona č. 530/1919 Sb., o státním příspěvku vyživovacím pro rodinné příslušníky osob povolaných k vojenské službě a jejich působnost byla přenesena na okresní a krajské národní výbory. Podle zákona ze dne 24. března 1949¹²¹ přešla od 1. dubna 1949 na krajské a okresní národní výbory agenda zemských a okresních úřadů práce, včetně agendy, které převzaly od zrušených živnostenských komor.

Podle § 13 odst. 1 zákona ze dne 19. prosince 1949¹²² se ONV staly stavebními úřady první stolice. Prováděcí vyhláškou ze dne 28. prosince 1950¹²³ byly výkonem stavebního úřadu prvé stolice pověřeny i některé obce. Dalšími prováděcími předpisy se výčet těchto obcí rozšiřoval. Tento trend pokračoval i s účinností nového stavebního zákona ze dne 12. prosince 1958.¹²⁴ Podle § 117 zákona ze dne 27. dubna 1976¹²⁵ se stavebními úřady staly ONV, které mohly stanovit, že stavebním úřadem je městský nebo místní národní výbor. Na území hlavního města Prahy byly stavebními úřady ObNV, popřípadě MNV, který určil NV hlavního města Prahy. V Brně, Ostravě a Plzni byly stavebními úřady taktéž ObNV. Seznamy MěNV a MNV, které byly určeny stavebními úřady, byly nejméně jednou ročně uveřejňovány ministerstvem výstavby a techniky.

Změna, která se dotkla všech občanů, bylo od 1. ledna 1950 podle matričního zákona ze 7. prosince 1949¹²⁶ rozšíření působnosti MNV o vedení matrik, které do té doby vedly farní úřady.

Postupným rušením Fondu národní obnovy byly vyhláškami ministerstva financí ze dne 31. března 1950 a 26. června 1950¹²⁷ jeho úkoly přebrány krajskými a okresními národními výbory.

Zákonem ze dne 12. července 1950¹²⁸ byl k 31. prosinci 1950 zrušen Národní pozemkový fond se svými pobočkami a jeho působnost byla podle vyhlášky ministerstva zemědělství ze dne 5. září

¹¹² Vládní nařízení č. 139/1949 Sb., o organizaci lidové správy v okresech a nařízení vlády č. 14/1950 Sb., o organizaci místních národních výborů.

¹¹³ Vládní nařízení č. 13/1949 Sb., o technických referátech krajských národních výborů.

¹¹⁴ Vládní nařízení č. 191/1949 Sb., o zrušení státních obvodových úřadoven pro pozemkovou reformu a o přenesení jejich působnosti na krajské národní výbory.

¹¹⁵ Vládní nařízení č. 211/1949 Sb., o zrušení scelovacích úřadů.

¹¹⁶ Vládní nařízení č. 171/1940 Sb., o scelování hospodářských pozemků a jiných úpravách pozemkové držby.

¹¹⁷ Vyhláška ministerstva financí č. 722/1949 Ú. I. I.

¹¹⁸ Zákon č. 281/1948 Sb., o výkonu finanční správy národními výbory.

¹¹⁹ Vládní nařízení č. 36/1949 Sb., o finančních referátech okresních národních výborů.

¹²⁰ Zákon č. 85/1949 Sb., o zrušení vyživovacích komisí.

¹²¹ Zákon č. 87/1949 Sb., o výkonu veřejné správy v oboru organizace a ochrany práce národními výbory.

¹²² Zákon č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí.

¹²³ Vyhláška ministerstva stavebního průmyslu č. 207/1950 Sb., kterou se určují některé místní národní výbory jako stavební úřad prvé stolice.

¹²⁴ Zákon č. 87/1958 Sb., o stavebním řádu.

¹²⁵ Zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu.

¹²⁶ Zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách.

¹²⁷ Vyhláška ministerstva financí č. 224/1950 Ú. I., a 255/1951 Ú. I. I.

¹²⁸ Zákon č. 98/1950 Sb., o zrušení Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství.

1950¹²⁹ přenesena zčásti na ministerstvo zemědělství a zčásti na krajské a okresní národní výbory.

Další novou agendou svěřenou od 25. července 1950 místním, okresním a krajským národním výborům podle vládního nařízení ze dne 5. července 1950¹³⁰ byly kompetence, které vykonávaly osvětové rady zřízené podle dekretu prezidenta republiky ze dne 26. října 1945¹³¹ a navazující ještě na starší instituce. Tytéž stupně národních výborů začaly od roku 1951 vykonávat pravomoci knihovních rad tak, jak jim je určil původní zákon o veřejných knihovnách.¹³²

Na počátku 50. let národní výbory naopak některé kompetence převzaté od dřívějších orgánů veřejné správy postupně pozbývaly. Do působnosti v roce 1950 vzniklého ministerstva národní bezpečnosti přešlo od ONV provádění předpisů o hlášení obyvatelstva, o cizincích, o občanských průkazech a cestovních pasech, dohled na záležitosti státní spolehlivosti, zajišťování dopravní bezpečnosti atd.

S likvidací živnostenského podnikání ztrácelo smysl oprávnění ONV povolovat a rušit živnosti a provádět jejich revize. Poté co v důsledku zákona ze dne 12. července 1951¹³³ byla většina spolků a dobrovolných organizací rozpuštěna nebo začleněna do osvětových besed, se výrazně omezila také spolková agenda.

V roce 1953 ve dvou fázích k 1. květnu a 1. červenci začaly ONV vykonávat agendu dávek důchodového zabezpečení, které do té doby vykonávaly okresní národní pojišťovny, zrušené k 31. prosinci 1953 podle vládního nařízení ze dne 14. dubna 1953.¹³⁴

Působnost národních výborů byla rozšířena vládním nařízením ze dne 30. listopadu 1957,¹³⁵ když jim bylo svěřeno zajišťování místní bezpečnosti. Podle vládního nařízení ze dne 14. března 1958¹³⁶ byla působnost v oboru občanské kontroly obchodu a provozoven přenesena z ONV na výkonné orgány MNV.

Všem stupňům národních výborů byla svěřena celá řada úkolů podle zákona ze dne 17. dubna 1958 č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách. Výkonné orgány krajských, okresních a místních národních výborů se staly památkovými orgány na svém území. Na ochranu památek mohly zřizovat komise, stanovit podmínky ochrany nemovitých památek, vést seznamy nemovitých a movitých památek.

Nejdůležitější z prováděcích předpisů k zákonu o národních výborech z roku 1960, a sice vládní nařízení ze dne 10. června 1960¹³⁷ ve své první části poprvé přehledně po jednotlivých úsecích podrobně vyjmenovalo kompetence náležející národním výborům. Rozšíření pravomocí národních výborů se týkalo zejména výslovným pojmenováním institucí, které byly zmocněny řídit.

Byla to jednotná zemědělská družstva a státní statky, strojní a traktorové stanice, zemědělské projektové ústavy, veterinární zařízení, zemědělské mistrovské a učňovské školy, učňovská zemědělská střediska, zemědělské a lesnické technické školy, podniky sběrných surovin, mlýnsko-pekárenské podniky a pivovarsko-sladařské podniky, všechny provozovny služeb obyvatelstvu, místní a okresní výroby, všechny podniky komunálních služeb, malé provozovny místního průmyslu, malé výrobní stavebních hmot, drobné provozovny MNV, domovní správy, podniky pro údržbu a opravy obytných domů, drobné auto opravářské dílny, okresní stavební podniky a okresní investorské útvary, podniky městské dopravy, okresní podniky automobilové osobní a nákladní dopravy, okresní vytěžovací střediska automobilové dopravy, okresní autoopravárenské podniky a okresní správy státních silnic, okresní vodohospodářské správy, uhelné sklady, závody restaurací a jídelen, informační kanceláře turistického ruchu, základní devítileté a střední všeobecně vzdělávací školy, učňovské a odborné školy, střední školy pro pracující, školy v přírodě, lidové školy umění, školy pro mládež vyžadující zvláštní péče, školy v přírodě, okresní pedagogická střediska, dětské útulky, žákovské a dětské domovy, mateřské školy, družiny mládeže, školní jídelny, jesle (žňové útulky),

¹²⁹ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 530/1950 Ú. 1.

¹³⁰ Vládní nařízení č. 101/1950 Sb., o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory.

¹³¹ Dekret prezidenta republiky č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové.

¹³² Zákon č. 430/1919 Sb.

¹³³ Zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních.

¹³⁴ Vládní nařízení č. 25/1953 Sb., o přesunu působnosti v některých věcech důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění.

¹³⁵ Vládní nařízení č. 64/1957 Sb., o místní bezpečnosti.

¹³⁶ Vládní nařízení č. 6/1958 Sb., o změnách působnosti v oboru občanské kontroly obchodu a provozoven.

¹³⁷ Vládní nařízení č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomocí a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů.

domy pionýrů a mládeže, památkové objekty, kulturní a osvětová zařízení, osvětové domy, kina, osvětové besedy, místní lidové knihovny, divadla, symfonické orchestry, muzea, galerie, lidové hvězdárny, parky kultury a oddechu, zoologické zahrady, ústavy národního zdraví, odborné léčebny, lázeňské jednotky místního a krajského významu, ústavy sociální péče (domovy důchodců), veřejné požární útvary, okresní archivy.

Významné pravomoci a oprávnění rozhodovat o právech a povinnostech občanů byly národním výborům svěřeny možností zřídit při svých komisích tzv. užší komise podle § 53 odst. 4 vládního nařízení č. 71/1960 Sb. Podle vládní vyhlášky ze dne 12. října 1960¹³⁸ krajské, okresní a jim na roveň postavené národní výbory zřizovaly při komisích sociálního zabezpečení posudkové komise jako užší komise. Rozhodovaly o tom, zda zdravotní stav nebo pracovní schopnost posuzovaného občana odůvodňuje poskytnutí dávky (služby) sociálního zabezpečení, o nutnosti trvalého přefazení zaměstnance k jiné práci nebo změny zaměstnání ze zdravotních důvodů, o tom, zda jde o osobu se změněnou pracovní schopností, o poskytnutí lázeňské péče ad. Podle vládní vyhlášky ze dne 8. srpna 1962¹³⁹ všechny stupně národních výborů kromě místních zřizovaly dávkovou komisi a komisi sociální péče jako užší komise při komisi sociálního zabezpečení. Byly pověřeny rozhodovat ve věcech zabezpečení v nemoci (nemocenského pojištění), ve věcech důchodového zabezpečení (pojištění), ve věcech ústavní sociální péče a doplňkové péče, o poskytování zaopatřovacích příspěvků (přídavků) atd. Podle vládního nařízení ze dne 21. prosince 1962¹⁴⁰ krajské, okresní a jim na roveň postavené národní výbory zřizovaly tříčlenné interrupční komise, jejichž úkolem ovšem bylo také podávat podněty národním výborům k odstranění tohoto jevu.

Podle vládního nařízení ze dne 24. ledna 1962¹⁴¹ bylo odborné zemědělské a lesnické školství včetně školních statků a poleší převedeno z úseku zemědělství do odboru školství a kultury. Strojní a traktorové stanice byly podřízeny KNV a začleněny do krajských podniků zemědělské techniky.

Významným zásahem do kompetence ONV byl zákon ze dne 12. dubna 1963,¹⁴² jímž byly z jejich působnosti vyčleněny záležitosti zemědělské výroby a pro tento účel byly ke dni 15. dubna 1963 zřízeny nové organizace – výrobní zemědělské správy, které řídily jednotná zemědělská družstva i státní statky, s výjimkou statků oborově řízených. Podle vládního nařízení ze dne 12. dubna 1963¹⁴³ se z řízení okresních a krajských národních výborů vyčlenily krajská a okresní veterinární zařízení, okresní zemědělské strojní početní stanice, okresní střediska přípravy zemědělských investic, krajské podniky zemědělské techniky, krajské podniky zemědělských meliorací, krajské zemědělské projektové ústavy a podřizovaly se okresním výrobním zemědělským správám, resp. ministerstvu zemědělství, lesního a vodního hospodářství.

Rozsáhlé pravomoci a závažná oprávnění byly národním výborům svěřeny vládním nařízením ze dne 25. března 1964,¹⁴⁴ podle něhož zřizovaly národní výbory při své školské a kulturní komisi komisi péče o děti a sbor důvěrníků péče o děti. Jejich prostřednictvím poskytovaly ohroženým dětem v naléhavých případech okamžitou pomoc, zakročovaly ve prospěch dětí postrádajících řádné péče, dozíraly, aby dětem nebyly podávány nebo prodávány alkoholické nápoje, doporučovaly vhodné osoby za osvojitele, vykonávaly funkci opatrovníka dětí, navrhovaly soudu ústavní nebo ochrannou výchovu, omezení nebo zbavení rodičovských práv atd. Zákon ze dne 4. června 1964¹⁴⁵ a vyhláška ze dne 8. června 1964¹⁴⁶ přímo stanovily, že sociální zabezpečení provádějí vedle Státního úřadu sociálního zabezpečení národní výbory a určil jim v této oblasti řadu úkolů. Rozhodovaly o invalidních a vdovských důchodech, o sociálních a nemocenských dávkách, lázeňské péči atd. Zákony

¹³⁸ Vládní nařízení č. 151/1960 Sb., o organizaci a působnosti posudkových komisí sociálního zabezpečení.

¹³⁹ Vládní vyhláška č. 84/1962 Sb., o organizaci a působnosti užších komisí dávkových a užších komisí sociální péče.

¹⁴⁰ Vládní nařízení č. 126/1962 Sb., kterým se zřizují interrupční komise a provádí zákon o umělém přerušení těhotenství.

¹⁴¹ Vládní nařízení č. 11/1962 Sb., o prohloubení organizace řízení zemědělství národními výbory.

¹⁴² Zákon č. 32/1963 Sb., o organizaci řízení zemědělství.

¹⁴³ Vládní nařízení č. 33/1963 Sb., kterým se vyčleňují některé organizace a zařízení z řízení národních výborů.

¹⁴⁴ Vládní nařízení č. 59/1964 Sb., o úkolech národních výborů při péči o děti.

¹⁴⁵ Zákon č. 101/1964 Sb. o sociálním zabezpečení.

¹⁴⁶ Vyhláška Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 108/1964 Sb., o působnosti národních výborů ve věcech sociálního zabezpečení.

ze dne 18. listopadu 1975 a 27. června 1988¹⁴⁷ pak působnost národních výborů na úseku sociálního zabezpečení dále precizovaly.

Zákon o národních výborech z roku 1967¹⁴⁸ znamenal důležitou změnu oproti dosavadnímu stavu, neboť stanovil kompetence, v nichž měly národní výbory vykonávat státní správu podle zvláštních předpisů. Do této sféry patřila péče o životní prostředí, bydlení, služby, zřizování veřejně prospěšných zařízení, správa majetku, sestavování hospodářského plánu a rozpočtu, stavební řád, regulace pracovních sil, využívání nerostného bohatství, zemědělství, lesní a vodní hospodářství, energetika, zásobování, obchod a cestovní ruch, doprava, silnice, školství, kultura, ochrana památek, zdravotnictví, sociální zabezpečení, ochrana veřejného pořádku a požární ochrana. Národní výbory mohly k výkonu státní správy zřizovat a řídit hospodářské organizace, které samostatně hospodařily v oblasti komunálních služeb, správy domovního majetku, místního stavebnictví, dopravy, veřejného stravování a cestovního ruchu.

MNV řídily mateřské a základní (devítileté) školy, knihovny a další kulturní zařízení, místní komunikace, komunální služby, prováděly opatření k zásobování, vedly evidenci obyvatelstva, spadalo pod ně bytové hospodářství, ochrana lesů a půdy, rostlinná a živočišná výroba. Jejich vyjádření si navíc musely vyžádat všechny jiné státní orgány při svých krocích dotýkajících se občanů dané obce.

MěNV ještě k těmto úkolům přibyla účast na oblastním plánování. Zvláštní postavení mezi nimi měly národní výbory v Praze, Brně, Ostravě a Plzni.

ONV dohlížely na místní a městské národní výbory, podílely se na oblastním plánování, účastnily se regulace zaměstnanosti a umísťování pracovních sil. Vydávaly závazná stanoviska k návrhům na umístění investic u služeb a staveb místního významu. Důležité bylo jejich rozhodování ve správních záležitostech, kdy jednak projednávaly odvolání proti rozhodnutím nižších národních výborů a jednak fungovaly i jako první instance. Kromě toho ONV řídily okresní správu silnic, okresní ústavy národního zdraví, zařízení sociálního zabezpečení, školy a školská a kulturní zařízení a hospodářské organizace (Okresní stavební podnik, Uhelné sklady, Restaurace a jídelny).

KNV určovaly koncepci rozvoje kraje v oblasti hospodářství, kultury, zdravotnických a sociálních záležitostí. Disponovaly velkými pravomocemi v oblasti investic, neboť vydávaly závazná stanoviska k rozmístění všech staveb. Řídily a spravovaly organizace a zařízení, jejichž činnost se týkala více okresů nebo celého kraje (například Čs. autobusová doprava – ČSAD). Pod pravomoc KNV patřily dále střední školy (gymnázia, střední odborné školy, učiliště a konzervatoře), kulturní zařízení (krajská kulturní střediska, knihovny, muzea, galerie, divadla, orgány památkové péče a ochrany přírody) a zdravotnická zařízení (Krajský ústav národního zdraví). Dohlížely také na dodržování zákonů. V oblasti státní správy se věnovaly hlavně dozoru a kontrole, samostatně vyřizovaly pouze některé specializované agendy. Ve správním řízení představovaly pouze výjimečně první stupeň a fungovaly hlavně jako odvolací orgány.

Zákonem ze dne 16. dubna 1970¹⁴⁹ byly z dosavadních odborů státních financí okresních a krajských národních výborů zřízeny finanční správy a tyto národní výbory tak byly zbaveny agendy správy státních financí, tj. daní, dávek, poplatků apod. Do nových finančních správ přešli i pracovníci ONV, kteří dosud tuto agendu vykonávali.

Zákon ze dne 20. prosince 1971¹⁵⁰ ve svých přílohách přinesl soupis agend, které byly decentralizovány z KNV a ONV na národní výbory nižších stupňů. Z KNV na ONV to bylo především v oboru územního plánování a stavebního řádu, využití nerostného bohatství, v některých zemědělských záležitostech, hospodaření s byty a nebytovými prostory, zařazování závodů veřejného stravování do skupin, úpravy jízdních řádů veřejné dopravy, schvalování rozpočtů farností, povolování kulturních akcí aj. Z krajských a okresních národních výborů na MěNV byla též převedena řada oprávnění na úseku územního plánování a stavebního řádu, zemědělství, vnitřní správy (změna jména a příjmení, osvědčení o československém státním občanství) ad. Z ONV na MNV mimo jiné vydávání rybářských lístků, povolování ochotnických divadelních představení, koncertů, přednášek, vydávání

¹⁴⁷ Zákon č. 129/1975 Sb. a č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení.

¹⁴⁸ Zákon ze dne 29. června 1967 č. 69/1967 Sb.

¹⁴⁹ Zákon č. 33/1970 Sb., o finančních správách.

¹⁵⁰ Zákon č. 146/1971 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje se působnost národních výborů na některých úsecích státní správy.

souhlasu k převodu zemědělských a lesních pozemků mezi občany atd. Národní výbory ve městech a v obcích mohly zřizovat inspekce veřejného pořádku národních výborů k zabezpečování místních záležitostí veřejného pořádku.

Podle zákona ze dne 19. prosince 1974¹⁵¹ byla na místní, okresní a krajské národní výbory přenesena státní správa vykonávaná podle vodního zákona.¹⁵² V době povodňového nebezpečí tyto národní výbory zřizovaly povodňové komise.

Zákony ze dne 27. dubna 1982 a 8. listopadu 1982¹⁵³ byly na MNV ve střediskových obcích a na městské národní výbory přenesena řada pravomocí, které do té doby vykonávaly okresní národní výbory. Zejména zřizování, řízení a rušení drobných provozoven a podniků služeb, zřizování a rušení základních škol, projednávání přestupků, dále agendy z oboru zemědělství, hospodaření s byty a nebytovými prostory, dopravy, požární bezpečnosti aj. Soudům, prokuratuře a bezpečnostním sborům bylo uloženo spolupracovat s národními výbory a podávat jim zprávy. Ustanovení § 19 zákona č. 137/1982 Sb. přineslo výčet úseků, kde národní výbory vykonávaly státní správu a následující § 20 a 21 odvětví, kde byly národní výbory oprávněny spravovat organizace a zařízení nebo je zřizovat.

Podle zákona ze dne 17. prosince 1985¹⁵⁴ ONV vykonávaly státní požární dozor, řídily hasičské záchranné sbory a zabezpečovaly je materiálně, dále řídily po odborné stránce službu v útvech požární ochrany, zabezpečovaly požární techniku a jiné prostředky požární ochrany pro MNV apod. Obce zřizovaly jednotky sboru dobrovolných hasičů a zabezpečovaly je materiálně. ONV zřizovaly okresního požárního radu.

Posledním změnovým zákonem k zákonu o národních výborech z roku 1967 byl zákon ze dne 27. června 1988 č. 115/1988 Sb. Národním výborům bylo umožněno zakládat a řídit státní podniky, hospodářské, rozpočtové a příspěvkové organizace a vůči organizacím, které národní výbor nezaložil, vykonávat správu. Místním a městským národním výborům bylo umožněno udělovat povolení k prodeji zboží a k poskytování jiných služeb. MNV spravovaly základní školu, místní knihovnu a další kulturní zařízení, místní komunikace a veřejné osvětlení, vyjadřovaly se k založení a zániku státních podniků, dávaly souhlas k rozmístění prodejen a provozoven služeb, k zahájení a ukončení jejich činnosti, k omezení nebo zrušení jimi poskytovaných služeb. Po projednání s organizací stanovily prodejní dobu v prodejnách a provozní dobu v provozovnách a zařízeních služeb, činily dále opatření k zajištění řádného zásobování a poskytování služeb občanům. MěNV získaly oprávnění založit a řídit státní podnik. Demokratizační ustanovení bylo vtěleno do § 40, totiž některé základní otázky života obce nebo města bylo možno předložit občanům v referendu.

V roce 1990, kdy se politická situace v našem státě zcela změnila, přibýly národním výborům některé významné agendy, které vyplynuly z demokratizace veřejného života. Podle zákona ze dne 27. března 1990 a 30. března 1990¹⁵⁵ se místní a okresní národní výbory významně podílely při uplatňování zákona o právu shromažďovacím. ONV uplatňovaly svou působnost jen tehdy, pokud konaná shromáždění přesahovala územní obvod obce. Podle uvedeného zákona z 30. března 1990 vykonávaly ONV také působnost ve věcech civilní služby. Podle zákona ze dne 25. dubna 1990¹⁵⁶ se ONV staly orgánem příslušným k registraci živnostenských oprávnění a bylo jim dáno oprávnění ukládat pokuty v případech porušení zákona. Zákonem ze dne 18. května 1990¹⁵⁷ byly na nově zřízené okresní správy sociálního zabezpečení předána celá řada agend sociálních věcí, kterou dosud vykonávaly odbory místních a okresních národních výborů. Národní výbory podle tohoto zákona poskytovaly pouze dávky a služby a plnily úkoly sociální péče, pokud nebyly poskytovány jiným

¹⁵¹ Zákon č. 130/1974 Sb., o státní správě ve vodním hospodářství.

¹⁵² Zákon č. 138/1973 Sb., o vodách.

¹⁵³ Zákon č. 49/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost místních národních výborů ve střediskových obcích a zákon č. 137/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost městských národních výborů na některých úsecích státní správy.

¹⁵⁴ Zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně.

¹⁵⁵ Zákon č. 84/1990 Sb. o právu shromažďovacím a č. 94/1990 Sb., o působnosti národních výborů při provádění některých ustanovení zákona o právu shromažďovacím a zákona o civilní službě.

¹⁵⁶ Zákon č. 127/1990 Sb., o některých opatřeních souvisejících s vydáním zákona o soukromém podnikání občanů.

¹⁵⁷ Zákon č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky o sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

orgánem. Zákonným opatřením ze dne 20. července 1990¹⁵⁸ byla na nově vzniklé úřady práce převedena působnost národních výborů podle zákona č. 70/1958 Sb., o úkolech podniků a národních výborů na úseku péče o pracovní síly.

2.7. Právní normy – konstruktivní (řazeno chronologicky)

- ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění (republiковано v příloze vyhlášky ministerstva vnitra č. 43/1945 Sb.)
- vládní nařízení ze dne 5. května 1945 č. 4/1945 Sb., o volbě a pravomoci národních výborů
- směrnice ministerstva vnitra č. 6/1945 Ú. I. I., pro místní a okresní národní výbory schválené vládou 19. května 1945
- vládní nařízení ze dne 7. srpna 1945 č. 44/1945 Sb., kterým se mění vládní nařízení ze dne 5. května 1945 č. 4/1945 Sb. II., o volbě a pravomoci národních výborů
- vládní nařízení ze dne 7. srpna 1945 č. 46/1945 Sb. II., o prozatímní organizaci správy hl. města Prahy
- dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 121/1945 Sb., o územní organizaci vykonávané národními výbory
- řád ze dne 18. ledna 1946 č. 299/1946 Ú. I. I., prozatímní organizační řád zemských národních výborů
- vládní nařízení ze dne 27. května 1946 č. 120/1946 Sb., o obnovení národních výborů na podkladě výsledku voleb do Ústavodárného Národního shromáždění
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 27. června 1946 č. 1500/1946 Ú. I. I., o úpravě obvodů statistické služby okresních národních výborů
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 28. června 1946 č. 1511/1946 Ú. I. I., o změně organizačního řádu zemských a okresních národních výborů
- výnos ministra vnitra ze dne 28. června 1946 č. 1522/1946 Ú. I. I., o stanovení nových úředních názvů míst
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 3. října 1946 č. 1865/1946 Ú. I. I., kterou se vydávají prozatímní jednací řády pro zemské a okresní národní výbory, okresní správní komise a jejich složky
- organizační řád ministerstva vnitra ze dne 10. října 1946 č. 1903/1946 Ú. I. I., Prozatímní organizační řád statutárních měst
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 28. prosince 1946 č. 9/1947 Ú. I. I., kterou se vydává prozatímní jednací řád pro ústřední národní výbory Brna, Liberce, Olomouce, Opavy, Ostravy a Plzně a jejich složky
- zákon ze dne 19. března 1947 č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež
- zákon ze dne 11. července 1947 č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 10. září 1947 č. 966/1947 Ú. I. I., kterou se vydává prozatímní jednací řád pro místní národní výbory (místní správní komise) a jejich složky
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 10. září 1947 č. 975/1947 Ú. I. I., kterou se vydává prozatímní jednací řád pro místní národní výbory (místní správní komise) a jejich složky
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 12. listopadu 1947 č. 1143/1947 Ú. I. I., o mimořádných vyživovacích komisích národních výborů
- vládní nařízení ze dne 18. listopadu 1947 č. 202/1947 Sb., jímž se provádí zákon o organizaci péče o mládež
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 27. února 1948 č. 314/1948 Ú. I. I., o přechodné úpravě doplňování národních výborů
- ústavní zákon ze dne 9. května 1948 č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky
- zákon ze dne 21. července 1948 č. 199/1948 Sb., o komunálních podnicích
- zákon ze dne 21. července 1948 č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů

¹⁵⁸ Zákonné opatření předsednictva České národní rady č. 306/1990 Sb., o zřízení úřadů práce.

- zákon ze dne 21. prosince 1948 č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení
- zákon ze dne 21. prosince 1948 č. 281/1948 Sb., o výkonu finanční správy národními výbory
- vládní nařízení ze dne 28. prosince 1948 č. 300/1948 Sb., o referátech krajských národních výborů pro všeobecné vnitřní věci
- vládní nařízení ze dne 28. prosince 1948 č. 301/1948 Sb., o bezpečnostních referátech krajských národních výborů
- vládní nařízení ze dne 28. prosince 1948 č. 302/1948 Sb., o finančních referátech krajských národních výborů a o přenesení působnosti některých finančních úřadů na berní správy
- vládní nařízení ze dne 28. prosince 1948 č. 303/1948 Sb., o plánovacích referátech krajských národních výborů
- vládní nařízení ze dne 18. ledna 1949 č. 1/1949 Sb., jímž se stanoví některé další úkoly referátů krajských národních výborů pro všeobecné vnitřní věci
- vládní nařízení ze dne 18. ledna 1949 č. 3/1949 Sb., o nové územní organizaci okresů v českých zemích
- vládní nařízení ze dne 25. ledna 1949 č. 12/1949 Sb., o zemědělských referátech krajských národních výborů
- vládní nařízení ze dne 25. ledna 1949 č. 13/1949 Sb., o technických referátech krajských národních výborů
- vládní nařízení ze dne 25. ledna č. 1949 14/1949 Sb., o referátech krajských národních výborů pro školství, osvětu a tělovýchovu
- vládní nařízení ze dne 8. února 1949 č. 23/1949 Sb., o hospodářských referátech krajských národních výborů
- vládní nařízení ze dne 8. února 1949 č. 24/1949 Sb., o referátech krajských národních výborů pro vnitřní obchod a výživu
- vládní nařízení ze dne 15. února 1949 č. 28/1949 Sb., o zdravotnických referátech krajských národních výborů
- vládní nařízení 15. února 1949 č. 29/1949 Sb., o referátech práce a sociální péče krajských národních výborů
- vládní nařízení ze dne 22. února 1949 č. 35/1949 Sb., o referátech krajských národních výborů pro všeobecné vnitřní věci
- vládní nařízení ze dne 22. února 1949 č. 36/1949 Sb., o finančních referátech okresních národních výborů
- vládní nařízení ze dne 8. března 1949 č. 72/1949 Sb., o újezdních tajemnicích
- zákon ze dne 23. března 1949 č. 85/1949 Sb., jímž se zrušují vyživovací komise zřízené podle zákona o státním příspěvku vyživovacím a přenáší jejich působnost na národní výbory
- zákon ze dne 24. března 1949 č. 87/1949 Sb., o výkonu veřejné správy v oboru organizace a ochrany práce národními výbory
- vládní nařízení ze dne 31. března 1949 č. 79/1949 Sb. o rozdělení území hlavního města Prahy pro účely veřejné správy
- vládní nařízení ze dne 31. března 1949 č. 81/1949 Sb., o rozdělení výkonu působnosti pražských orgánů lidové správy
- vládní nařízení ze dne 27. dubna 1949 č. 112/1949 Sb., kterou se mění předpisy o zemědělských referátech a zdravotních referátech krajských národních výborů
- zákon ze dne 11. května 1949 č. 142/1949 Sb., o výkonu lidové správy v sídle krajů
- zákon ze dne 11. května 1949 č. 143/1949 Sb., o změnách v organizaci veřejné správy a o působnosti jejich orgánů
- vládní nařízení ze dne 7. června 1949 č. 139/1949 Sb., o organizaci lidové správy v okresech
- zákon ze dne 16. června 1949 č. 169/1949 Sb., o vojenských újezdech
- vyhláška ministerstva financí ze dne 23. června 1949 č. 722/1949 Ú. I. I., kterou se vyhlašuje den zrušení finančních úřadů I. stupně a finančních úřadů výkonných
- vládní nařízení ze dne 12. července 1949 č. 191/1949 Sb., o zrušení státních obvodových úřadoven pro pozemkovou reformu a o přenesení jejich působnosti na krajské národní výbory
- vládní nařízení ze dne 20. září 1949 č. 211/1949 Sb., o zrušení scelovacích úřadů a orgánů a o

- přechodu jejich působnosti na orgány lidové správy
- zákon ze dne 7. prosince 1949 č. 268/1949 Sb., o matrikách
- zákon ze dne 19. prosince 1949 č. 279/1949 Sb., o finančním hospodaření národních výborů
- vládní nařízení ze dne 28. února 1950 č. 14/1950 Sb., o organizaci místních národních výborů
- vyhláška ministerstva financí ze dne 31. března 1950 č. 224/1950 Ú. l. I., kterou se přenášejí některé úkoly fondů národní obnovy na národní výbory
- vládní nařízení ze dne 5. července 1950 č. 101/1950 Sb., o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory
- zákon ze dne 12. července 1950 č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním
- zákon ze dne 12. července 1950 č. 98/1950 Sb., o zrušení Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství a fondů pozemkových reforem a o sloučení jejich jmen
- vyhláška ministerstva financí ze dne 26. června 1951 č. 255/1951 Ú. l. I., kterou se přenášejí některé další úkoly Fondů národní obnovy na národní výbory
- výnos ministra vnitra ze dne 28. července 1950 č. 473/1950 Ú. l. I., kterým se vydává prováděcí předpis k § 90 trestního řádu správního o trestních komisích
- vyhláška ministerstva financí ze dne 5. září 1950 č. 530/1950 Ú. l. I., kterou se vydávají bližší předpisy o přechodu působnosti Národního pozemkového fondu na ministerstvo zemědělství a národní výbory a o přechodu obdobné působnosti pověřenectva zemědělství na národní výbory
- vládní nařízení ze dne 9. října 1951 č. 78/1951 Sb., o trestní pravomoci místních národních výborů
- vládní nařízení ze dne 11. prosince 1951 č. 119/1951 Sb., o tajemnicích místních národních výborů
- vládní nařízení ze dne 11. prosince 1951 č. 121/1951 Sb., o změnách v referátech národních výborů
- vládní nařízení ze dne 19. srpna 1952 č. 42/1952 Sb., kterým se zřizují plánovací komise národních výborů a vydává jejich statut
- vládní nařízení ze dne 14. dubna 1953 č. 25/1953 Sb., o přesunu působnosti v některých věcech důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění
- ústavní zákon ze dne 16. září 1953 č. 81/1953 Sb., o řízení národních výborů vládou
- ústavní zákon ze dne 3. března 1954 č. 12/1954 Sb., o národních výborech
- zákon ze dne 3. března 1954 č. 13/1954 Sb., o národních výborech
- zákon ze dne 3. března 1954 č. 14/1954 Sb., o volbách do národních výborů
- vládní nařízení ze dne 7. května 1954 č. 23/1954 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 8. září 1954 č. 198/1954 Ú. l., o organizaci trestních komisí rad národních výborů
- vládní nařízení ze dne 16. ledna 1957 č. 5/1957 Sb., kterým se rozšiřuje působnost národních výborů ve věcech výkupu zemědělských výrobků a sjednocují předpisy na tomto úseku
- vládní nařízení ze dne 22. února 1957 č. 7/1957 Sb., kterým se mění a doplňuje vládní nařízení o organizaci výkonných orgánů národních výborů
- zákon ze dne 6. března 1957 č. 10/1957 Sb., kterým se doplňuje a mění zákon o národních výborech
- vládní nařízení ze dne 11. října 1957 č. 65/1957 Sb., o trestní pravomoci místních národních výborů
- vládní nařízení ze dne 30. listopadu 1957 č. 64/1957 Sb., o místní bezpečnosti
- vládní nařízení ze dne 14. března 1958 č. 6/1958 Sb., o změnách působnosti v oboru občanské kontroly obchodu a provozoven
- vládní nařízení ze dne 27. června 1958 č. 33/1958 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů
- vládní nařízení ze dne 27. června 1958 č. 34/1958 Sb., o dalších přesunech působnosti a zjednodušení ve státní správě
- vládní nařízení ze dne 17. dubna 1959 č. 25/1959 Sb., kterým se mění vládní nařízení č.

- 33/1958 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů
- ústavní zákon ze dne 9. dubna 1960 č. 35/1960 Sb., o změně ústavního zákona o volbách do Národního shromáždění a o volbách do Slovenské národní rady a ústavního zákona o národních výborech
 - zákon ze dne 9. dubna 1960 č. 36/1960 Sb., o územním členění státu
 - zákon ze dne 9. dubna 1960 č. 39/1960 Sb., o volbách do národních výborů
 - zákon ze dne 25. května 1960 č. 65/1960 Sb., o národních výborech
 - vládní nařízení ze dne 10. června 1960 č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů
 - vládní nařízení ze dne 16. června 1960 č. 79/1960 Sb., o pravomoci a odpovědnosti Národního výboru hlavního města Prahy a obvodních národních výborů v Praze
 - ústavní zákon ze dne 11. července 1960 č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky
 - vládní vyhláška ze dne 12. října 1960 č. 151/1960 Sb., o organizaci a působnosti posudkových komisí sociálního zabezpečení
 - zákon ze dne 26. června 1961 č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku
 - vládní nařízení ze dne 24. ledna 1962 č. 11/1962 Sb., o prohloubení organizace řízení zemědělství národními výbory
 - vládní vyhláška ze dne 8. srpna 1962 č. 84/1962 Sb., o organizaci a působnosti užších komisí dávkových a užších komisí sociální péče
 - vládní nařízení ze dne 21. prosince 1962 č. 126/1962 Sb., kterým se zřizují interrupční komise a provádí zákon o umělém přerušení těhotenství
 - zákonné opatření ze dne 5. ledna 1963 č. 1/1963 Sb., o Ústřední správě pro rozvoj místního hospodářství
 - zákon ze dne 12. dubna 1963 č. 32/1963 Sb., o organizaci řízení zemědělství
 - vládní nařízení ze dne 12. dubna 1963 č. 33/1963 Sb., kterým se vyčleňují některé organizace a zařízení z řízení národních výborů
 - Ústavní zákon ze dne 25. září 1963 č. 75/1963 Sb., o skončení volebního období Národního shromáždění, Slovenské národní rady a národních výborů
 - vládní nařízení ze dne 25. března 1964 č. 59/1964 Sb., o úkolech národních výborů při péči o děti,
 - zákon ze dne 4. června 1964 č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení
 - vyhláška ze dne 16. června 1964 č. 108/1964 Sb., o působnosti národních výborů ve věcech sociálního zabezpečení
 - zákon ze dne 29. června 1967 č. 69/1967 Sb., o národních výborech
 - zákon ze dne 29. června 1967 č. 70/1967 Sb. o komisích lidové kontroly
 - zákon ze dne 30. listopadu 1967 č. 110/1967 Sb. o národních výborech působících v hlavním městě Praze
 - zákon ze dne 30. listopadu 1967 č. 111/1967 Sb., o hlavním městě Praze
 - vládní nařízení ze dne 17. ledna 1968 č. 9/1968 Sb., o zřizování odborů národních výborů
 - vyhláška 17. června 1968 č. 78/1968 Sb., kterou se mění a doplňuje vyhláška č. 108/1964 Sb., o působnosti národních výborů ve věcech sociálního zabezpečení
 - zákon ze dne 7. července 1971 č. 54/1971 Sb., o volbách do národních výborů v České socialistické republice
 - zákon ze dne 8. července 1971 č. 57/1971 Sb., kterým se mění zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech
 - zákon ze dne 8. října 1971 č. 103/1971 Sb., o lidové kontrole
 - zákon ze dne 12. října 1971 č. 116/1971 Sb., o výborech a komisích lidové kontroly
 - nařízení vlády ze dne 24. listopadu 1971 č. 135/1971 Sb., o zřizování odborů národních výborů
 - zákon ze dne 20. prosince 1971 č. 146/1971 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost národních výborů na některých úsecích státní správy

- zákon ze dne 27. prosince 1974 č. 130/1974 Sb., o státní správě ve vodním hospodářství
- zákon ze dne 27. dubna 1976 č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)
- zákon ze dne 27. dubna 1982 č. 49/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost národních výborů ve střediskových obcích
- zákon ze dne 8. listopadu 1982 č. 137/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost na některých úsecích státní správy
- nařízení vlády ze dne 8. prosince 1982 č. 151/1982 Sb., o zřizování odborů a jiných útvarů národních výborů
- zákon ze dne 17. prosince 1985 č. 133/1985 Sb., o požární ochraně
- zákon ze dne 27. června 1988 č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení
- zákon ze dne 27. června 1988 č. 115/1988 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech
- nařízení vlády ze dne 19. října 1988 č. 214/1988 Sb., o drobných provozovnách národních výborů jako právnických osobách
- Ústavní zákon ze dne 23. ledna 1990 č. 14/1990 Sb., o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů
- zákon ze dne 27. března 1990 č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím
- zákon ze dne 30. března 1990 č. 94/1990 Sb., o působnosti národních výborů při provádění některých ustanovení zákona o právu shromažďovacím a zákona o civilní službě
- zákon ze dne 25. dubna 1990 č. 127/1990 Sb., o některých opatřeních souvisejících s vydáním zákona o soukromém podnikání občanů,
- zákon ze dne 17. května 1990 č. 200/1990 Sb., o přestupcích,
- zákon ze dne 18. května 1990 č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu,
- Ústavní zákon ze dne 18. července 1990 č. 294/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, a ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, a kterým se zkracuje volební období národních výborů
- zákonné opatření ze dne 20. července 1990 č. 306/1990 Sb., o zřízení úřadů práce,
- zákon ze dne 4. září 1990 č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení)
- zákon ze dne 5. září 1990 č. 368/1990 Sb., o volbách do zastupitelstev obcí
- zákon ze dne 9. října 1990 č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících

2.8. Základní literatura

CEKOTA Vojtěch. Vznik a vývoj ONV v letech 1944–1960. In. *II. severomoravské archivní sympozium*. Opava 1986, s. 191n.

ČECHOVÁ Gabriela. Vývoj organizace a působnosti národních výborů v českých zemích 1945–1960. *Archivní časopis*, 1962, s. 129–147.

MERTA, Andělín. *Pražské národní výbory*. Vývoj jejich organizace v letech 1945 až 1965, Praha 1966.

MENDELOVÁ Jaroslava. Správní a organizační změny v Národním výboru hlavního města Prahy v letech 1960–1985 In: *Pražský sborník historický* 21, Praha 1988, s. 49–83.

PERNICKÝ, Jaroslav. Vývoj národních výborů po roce 1960. In. *II. severomoravské archivní sympozia*. Opava 1986, s. 176n.

ŠMILAUEROVÁ Eva. Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů v letech 1945–1960. *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, s. 43n.

ŠTROBLÍK Vladimír. Vývoj místních a městských národních výborů na území České republiky (1945–1990). *Archivní časopis*, 2001, s. 73–90.

3. SPISOVÁ SLUŽBA U PŮVODCŮ

3.1. Nakládání s dokumenty u původců

V období let 1945 až 1950 přežívaly formy spisové služby z minulosti. Vzhledem k tomu, že první norma pro spisovou službu a skartační řízení u národních výborů byla přijata až v roce 1948, přejímaly národní výbory starší předpisy, většinou svých předchůdců. Okresní národní výbory do konce roku 1948 užívaly obvykle spisovou manipulaci včetně spisového plánu, kterou převzaly od zrušených okresních úřadů. Byl to *Kancelářský řád pro zemské a okresní úřady; spisovní plán*¹⁵⁹. Spisy měly být podle tohoto předpisu ukládány podle značek určených spisovním plánem. Ten sestával z jedenácti hlavních skupin: I. Ústavní věci státu, zemí, okresů a obcí, II. Hospodářské a finanční věci, III. Bezpečnost, IV. Spolky a shromáždění, V. Vojenské věci, VI. Živnosti, obchod průmysl, VII. Školství a osvěta, kultové, manželské, matriční a nadační věci, VIII. Sociální péče, IX. Zdravotní a veterinární věci, X. Zemědělství, honební, lesní, vodní věci a rybářské věci, XI. Věci civilních techniků, stavební, požární, dopravní a strojní věci. Dále se tyto hlavní skupiny dělily na skupiny označené arabskými čísly a podskupiny označené malými písmeny. Pro snadnější používání byl spisový plán opatřen abecedním seznamem hesel a seznamem zkratk. Pro okresní úřady byl tento spisový plán vyhovující, ne tak pro ONV, neboť nemohl obsahovat řadu nových agend vzniklých po roce 1945. Například dokumenty k organizaci a provádění odsunu Němců, potrestání kolaborantů podle tzv. malého dekretu,¹⁶⁰ konfiskace majetku Němců a kolaborantů, náhrada válečných škod, revize pozemkové reformy aj. ONV si v této situaci pomáhaly různě. Některé se snažily vtěsnat tyto písemnosti do obsahově příbuzných skupin spisového plánu, nebo byly řazeny na konec hlavních skupin.

U MNV byla situace ještě komplikovanější, neboť jen část obcí používala doporučený Čížkův registraturní systém.¹⁶¹

Pokud jde o registraturní pomůcky, vedly do konce roku 1948 ONV kancelářské a registraturní pomůcky, jež byly převzaty od okresního úřadu. Kromě centrálních podacích protokolů zejména 11 indexů (elenchů), určených pro 11 hlavních skupin spisového plánu. Dále se vedly ještě prezidiální, tajné a důvěrné podací protokoly s příslušnými abecedními rejstříky.

Nedostatky ve vedení spisové služby vedly ministerstvo vnitra 10. prosince 1948 k vydání *Nové spisové manipulace pro krajské a okresní národní výbory* platné od 1. ledna 1949. Jedinou oficiální pomůckou pro evidenci spisů se staly spisové průvodky formátu A 6 opatřované spisovými znaky a řazené do kartoték. Zároveň byla vydána *Příručka spisové služby* (Praha 1948), která stanovila mimo jiné způsob vyplňování spisové průvodky, práci se spisovými značkami, označování tiskopisů spisovými značkami, ukládání spisů do ústřední spisovny a jejich vyřazování.

Od 1. ledna 1949 byl pro krajské a okresní národní výbory zaveden tzv. *Prozatímní spisový plán pro vnitřní správu* z 10. prosince 1948, vydaný ve formě brožury. Byl založen na principu desetinného třídění a agendu národních výborů členil do těchto osmi hlavních skupin:

- 1 - veřejná správa,
- 2 - vnitřní správa,
- 3 - školství a osvěta,
- 4 - zdravotnictví a sociální péče,
- 5 - průmysl,
- 6 - zemědělství,
- 7 - technika,
- 8 - finance.

Skupiny 0 a 9 byly neobsazeny. Hlavní skupiny se dále dělily na oddíly a hesla. Uvedený spisový plán byl doplněn skartačními lhůtami, opatřen abecedním rejstříkem a bylo možné jej doplňovat podle zkušeností z praxe o nově vzniklé agendy. Tento spisový plán platil jen dva roky.

Zásady kancelářské služby ve vnitřní správě a Prozatímní spisový plán pro vnitřní správu byly podle § 28 odst. 2 zákona č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení označeny jako kancelářský řád (oběžník ministerstva vnitra ze dne 16. března 1949).

¹⁵⁹ Oběžník ministerstva vnitra ze dne 5. listopadu 1935, č. B-1050-25./5. 1935; publikováno ve Věstníku ministerstva vnitra ČR pod č. 95/1935, s. 229.

¹⁶⁰ Dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. 138/45 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti.

¹⁶¹ Viz ROUBÍK František. Pokyny pro rovnání archivů, zvláště obecních. *O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů*. Praha 1934, s. 57-81.

Vzhledem ke stížnostem na přílišnou detailnost a nejednoznačnost a naopak některé chybějící agendy Prozatímního spisového plánu, bylo přikročeno k jeho přepracování. Nový *Spisový plán* byl zaveden od 1. ledna 1951 a vydán opět formou brožury. Byl ještě složitější a nepřehlednější než předchozí, o čemž svědčí celkový počet stran (celkem 241). Zachovával decimální třídění do deseti tříd:

- 0 - Mezinárodní právo, státní zřízení a společné věci veřejné správy
- 1 - Společné věci hospodářské a organizace hospodářství
- 2 - Vnitřní správa
- 3 - Kulturní věci a tělesná výchova
- 4 - Kádry a sociální a zdravotní péče
- 5 - Průmysl, obchod a výživa
- 6 - Zemědělství
- 7 - Technika a doprava
- 8 - Finance
- 9 - Soudnictví

Každá z těchto tříd se dělila na deset dalších oddílů, označených dvojčíslím a jednotlivé oddíly každý dále na následujících deset hesel, eventuálně dále na deset podhesel, oddělených desetinnou tečkou.

Nefunkční spisová služba si vyžádala další reformní zásah provedený instrukcí ministerstva vnitra ze dne 27. prosince 1951.¹⁶² Od 1. ledna 1952 byly zrušeny spisové průvodky (zavedeny od 1. ledna 1949) a jedinou oficiální pomůckou pro evidenci spisů se od 1. ledna 1952 staly kontrolní záznamy, vedené pro jednotlivé referáty průpisem. Samotné kontrolní záznamy svou vnější formou (brožované sešity s perforovanými průpisovými listy) byly nepraktické, část národních výborů je vedla, část MNV kontrolní záznamy nevedly vůbec, ale zůstaly při starých podacích denících. Ovšem i tam, kde vedeny byly, se ponejvíce nedochovaly.

Významným předělem pro vyřazování dokumentů a celou spisovou službu bylo vydání prvního obecně závazného předpisu, vyhlášky ministerstva vnitra ze dne 3. února 1953 č. 62/1953 Ú. l., o zásadách pro vyřazování (skartaci) písemností účinné od 13. ledna 1953. Byl to první rámcový předpis upravující skartaci, neboť se vztahoval na všechny orgány veřejné správy, soudy, národní a komunální podniky. Vyhláška deklarovala postuláty a zaváděla postupy a terminologii, jak ji známe dnes. V odstavci osmém byla připomenuta povinnost uvedených organizací dbát na řádnou spisovou evidenci a vhodné uložení písemností a mimořádně závažný byl odstavec sedmý, který přikazoval likvidovaným či reorganizovaným podnikům dbát, aby nedocházelo ke ztrátám a neorganizovanému vyřazování a činil za to odpovědného vedoucího, ředitele nebo likvidátora. Dále vyhláška zaváděla institut posuzování skartačního návrhu příslušným archivem, zachování písemnosti a dokumentů důležitých z hlediska státního, politického a historického, pojem skartační znak A, V, S a pojem skartační lhůta. Tato vyhláška byla zrušena až k 1. lednu 1975, kdy vstoupala v platnost moderní norma (vyhláška č. 117/1974 Sb.).

Na základě vyhlášky z roku 1953 pak byla vydána řada skartačních směrnic ústředních úřadů. Značný dosah na oblast veřejné správy měla a první normou upravující skartační řízení u všech stupňů národních výborů byla směrnice ministerstva vnitra ze dne 5. srpna 1953.¹⁶³ Zevrubněji než vyhláška definovala skartaci jako výběr písemností v průběhu odborné archivní prohlídky, stanovila, že bez odborné archivní revize nesmí být žádné písemnosti ničeny, vyžadovala vyhotovení skartačního protokolu a potvrzení o převzetí písemností do archivu. Příloha směrnice pak obsahovala abecední rejstřík agend doplněný skartačními znaky a lhůtami. Tato směrnice zůstala v platnosti do roku 1959.

Dnem 1. ledna 1955 vešla v platnost směrnice ze dne 30. září 1954 pro spisovou manipulaci u výkonných orgánů národních výborů,¹⁶⁴ která poprvé upravovala spisovou službu u národních výborů a znamenala částečný návrat ke starému způsobu spisové manipulace. Uvedená směrnice stanovila, že

¹⁶² Instrukce ministerstva vnitra ze dne 27. 12. 1951 č. 3/1952 Sbírky oběžníků pro KNV, spisová služba u národních výborů.

¹⁶³ Směrnice ministerstva vnitra ze dne 5. srpna 1953 č. 373/1953 Sbírky oběžníků pro KNV, pro vyřazování (skartaci) u národních výborů a jejich složek.

¹⁶⁴ Směrnice ministerstva vnitra ze dne 30. září 1954 č. 250/1954 Sbírky instrukcí pro výkonné orgány národních výborů, pro spisovou manipulaci u výkonných orgánů národních výborů.

spisovou manipulaci provádí podatelna, výpravná a spisovna, podatelna označovala došlé zásilky otiskem podacího razítka. Byly znovu zavedeny podací deníky, které se měly vést v jednotlivých odborech ONV. V letech 1948–1954 byly podací protokoly používány jen pro evidenci tajných záležitostí a pro stížnosti. V odborech měly být podle potřeby vedeny rovněž věcné rejstříky, ale ty se zřejmě pro fakultativnost a nejasnost návodu neujaly všude a všeobecně. Např. ve východním okolí Prahy se věcné rejstříky používaly cca v letech 1955–1960. U ONV Říčany byly založeny podací deníky v roce 1955 pro každý odbor, včetně věcného rejstříku. Od roku 1956 se vedl pro odbory ONV Říčany centrální podací deník (u ONV Praha-sever a ONV Brandýs nad Labem se v letech 1956–1960 vedly věcné rejstříky jednotlivých odborů i k centrálnímu podacímu deníku). Rejstříky se vedly u některých ONV i po roce 1960.

Přílohou instrukce byly vzory podacího deníku, rejstříku, předávací knihy a též seznam ukládacích značek, mnohem jednodušší než předchozí spisové plány z roku 1948 a 1950. Ustoupilo se od decimálního systému a spisový plán byl zásadně dělen podle odborů. Jednotlivé agendy byly označeny zkratkou odboru, lomítkem a číslem. Jeho nedostatkem však byla skutečnost, že se na některé agendy zapomnělo. Spisová služba byla také diferencována podle jednotlivých stupňů národních výborů. Od roku 1956 se některé ONV vrátily k centrální spisové evidenci, byly zavedeny podací deníky pro celý ONV. Tento způsob spisové evidence zůstal v platnosti až do konce roku 1976. Vedl se tak smíšený systém spisové služby částečně centralizovaný a částečně decentralizovaný.

Vzhledem k tomu, že spisový plán z roku 1954 se v praxi opět ukázal jako nevyhovující a zastaralá též skartační směrnice ze dne 5. srpna 1953, byla vydána 4. ledna 1959 nová skartační směrnice,¹⁶⁵ která platila pro dokumenty vzniklé po 1. lednu 1955. Nově uváděla též vzory skartačního návrhu a skartačního protokolu a v příloze poprvé spisový a skartační plán rozčleněný věcně podle typů agend. Začínal všeobecnými znaky, které byly označeny dvojčíslím, počínaje číslem 51 – všeobecné agendy a konče znakem 99 pro různé. Další znaky spisového plánu byly členěny podle jednotlivých úseků činnosti a měly podobu trojčíslí, počínaje znakem 101. Tento spisový a skartační plán byl v dalších letech jen pozměňován, a tak se dá říci, že se stal stěžejní normou svého druhu až do konce existence národních výborů.

Dnem 18. února 1964 byla vydána první speciální směrnice pro vyřazování písemností účetní povahy.¹⁶⁶ V její příloze byly také stanoveny skartační lhůty a znaky i pro účetní doklady zaniklých finančních úřadů, finančních ředitelství a berních správ.

Podstatná změna ve vedení spisové služby národních výborů nastala vydáním dvou instrukcí ministerstva vnitra z roku 1976 platných od 1. ledna 1977. První z nich, skartační řád pro národní výbory z 26. března 1976,¹⁶⁷ nahradil skartační směrnici z roku 1959. Z této směrnice bylo převzato rozdělení spisového a skartačního plánu na všeobecné znaky a znaky podle úseků činnosti národního výboru. Skartační řád obsahoval i abecední rejstřík s odkazem na nový i původní spisový znak. Druhou instrukcí z roku 1976 byla instrukce o spisové službě.¹⁶⁸ Popisovala přehledně ve dvaceti oddílech jednotlivé úkony spisové služby a uváděla též i vzory podacího razítka, sběrného archu, doručovací knížky, podacího deníku, rejstříků a evidence ve spisovně. Poprvé se připouštěla existence písemností, na něž se vztahují zvláštní předpisy. Instrukce požadovala na jednotlivých odborech vedení podacích deníků a rejstříků, pokud množství dokumentů přesáhne určitou mez. Vzhledem k tomu, že byly zavedeny doručovací knížky pro každý odbor vedené na podatelně, vrátily se některé národní výbory k decentralizované spisové službě.

Skartační řád z roku 1976 a instrukce o spisové službě z téhož roku byly novelizovány instrukcí ze dne 17. listopadu 1983 s účinností od 30. prosince 1983.¹⁶⁹ Novela poprvé požadovala, aby národní

¹⁶⁵ Směrnice ministerstva vnitra ze dne 4. 1. 1959 č. 4/1959 Sbírky instrukcí pro výkonné orgány národních výborů, ukládání a vyřazování (skartace) písemností u výkonných orgánů národních výborů.

¹⁶⁶ Směrnice ministerstva vnitra ze dne 18. 2. 1964 č. 7/1964 Sbírky směrnic pro NV, vyřazování (skartace) písemností účetní evidence a evidence státních příjmů ústředně spravovaných účetních archivů národních výborů.

¹⁶⁷ Instrukce ministerstva vnitra ze dne 26. března 1976 č. 6/1976 Ústředního věstníku, skartační řád pro národní výbory.

¹⁶⁸ Instrukce ministerstva vnitra č. 14/1976 Ústředního věstníku, o spisové službě u národních výborů.

¹⁶⁹ Instrukce ministerstva vnitra ze dne 17. listopadu 1983 č. 42/1983 Věstníku vlády pro NV, kterou se mění a doplňuje instrukce ministerstva vnitra č. 14/1976 Ú. v., o spisové službě u národních výborů a instrukce ministerstva vnitra č. 6/1976, Skartační řád pro národní výbory (úplné znění částka 5 Věstníku vlády pro NV).

výbor zabezpečoval spisovou službu podle svého spisového řádu. Poslední normou upravující spisovou službu a skartační řízení byla instrukce ze dne 11. prosince 1987 o spisové službě u národních výborů účinná od 1. ledna 1988.¹⁷⁰ Ta upravovala souhrnně jak spisovou službu, tak též skartační řád, spisový a skartační plán, vzory některých tiskopisů a rušila obě instrukce z roku 1976 a jejich novelu z roku 1983.

Celkově můžeme spisovou službu u národních výborů podle úrovně jejího výkonu rozdělit do tří period. První období do roku 1953 lze charakterizovat jako období chaosu, kdy byly vědomě opuštěny stěžejní zásady spisové služby z předchozího období a nebyly přijaty takové předpisy, které by její fungování v nových podmínkách zabezpečily. Toto období končí účinností (od 9. června 1954) vládního nařízení ze dne 7. května 1954 č. 29/1954, o archivnictví a účinností (od 13. ledna 1953) vyhlášky ze dne 3. února 1953 č. 62/1953 Ú. l., o zásadách pro vyřazování (skartaci) písemností. Druhé období lze datovat lety 1954–1974 a lze jej charakterizovat postupným zlepšováním stavu spisové služby, zejména ke konci uvedeného období. Třetí období začíná účinností (od 1. ledna 1975) zákona ze dne 17. října 1974 č. 97/1974 Sb., o archivnictví a účinností (od 1. ledna 1975) prováděcí vyhlášky ze dne 27. listopadu 1974 č. 117/1974 Sb., kterou se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení. Až tehdy ve druhé polovině 70. let 20. stol. došlo ke zřetelnému zlepšení stavu spisové služby národních výborů.

Archivní (vypovídací) hodnota nejstarších registraturních pomůcek, pokud byly vůbec založeny a pokud se dochovaly, je sporná. Vedení registraturních pomůcek zejména v prvním období a zejména u místních, obvodních a okresních národních výborů bylo chaotické. Spisové průvodky a kontrolní záznamy se často vůbec nevedly, část dokumentů se dle libovůle vůbec nezapisovala, jinde se vedla evidence jen došlých dokumentů a řádně se nevyplňovaly všechny rubriky předepsaných registraturních pomůcek.

Rovněž označování jednotlivých dokumentů, spisů a ukládacích jednotek ve spisovně spisovými znaky se většinou neprovádělo. Dokumenty a spisy byly označovány (pokud vůbec) zkratkou (označením) referátu a číslem jednacím z podacího deníku. Podle referátů se provádělo také ukládání písemné produkce ve spisovnách. Ve větší míře se označení dokumentů, spisů a ukládacích jednotek (zkratkou odboru, číslem jednacím, spisovou značkou) objevuje podle směrnice ze dne 30. září 1954. Ukládání ve spisovnách podle ukládacích znaků se neujalo, přetrvávalo ukládání dle vnitřních organizačních jednotek národního výboru.

Na celkovém nevyhovujícím stavu spisové služby u národních výborů se v prvních obdobích jejich existence nepříznivě podepsalo její podceňování, z přezírání pramenily snahy ji co nejvíce omezit, zjednodušit a potlačit staré úřední postupy. Názory na zbytečnost práce s písemnostmi vedly k úsporným opatřením a redukci personálního obsazení pracovišť spisové služby, pod heslem boje proti „byrokracii“. Fungování spisové služby nepřispívala často se měnící vnitřní organizace národních výborů, značný podíl nových nezkušených zaměstnanců a jejich fluktuace. V neposlední řadě také došlo k obrovskému nárůstu produkce dokumentů všeobecně a některých agend zvlášť. Vzrůstající kvantita byla umocňována zaváděním rozmnožovacích technik do administrativy.

3.2. Problematika akvizice a uložení archiválií

Akvizice archiválií fondů národních výborů byla, až na výjimky, prováděna ve skartačním řízení. Dělo se tak záhy po vydání první skartační směrnice ze dne 5. srpna 1953. Bylo to způsobeno tlakem na uvolňování přeplněných a kapacitně nedostatečných spisoven a eminentním zájmem státní správy získat co nejvíce cenné suroviny. To a všeobecně špatný stav spisové služby, byly důvody ztrát a ničení částí registratur národních výborů.

Při skartačním řízení u národních výborů se vycházelo ze skartačních směrnic platných od 1. ledna roku následujícího po dni jejich vydání. Při vyřazování dokumentů národních výborů v rámci skartačního řízení se obvykle nerozhodovalo o jednotlivých písemnostech, ale převážně o skupinách dokumentů stejné povahy. Pokud převzaté dokumenty národních výborů vzhledem ke stavu spisové služby svých původců neprošly před převzetím archivem skartačním řízením a byla převzata celá registratura nebo nebyla dostatečně proskartována, je třeba tuto situaci řešit vnitřní skartací.

Další akvizice dokumentů některých odborů národních výborů, zejména velkých měst, nejsou ani v současné době výjimkou. Jedná se většinou o dlouhodobě vedené agendy a spisy (stavební spisy,

¹⁷⁰ Instrukce ze dne 11. prosince 1987 č. 12/1987 Věstníku vlády pro NV, o spisové službě u národních výborů.

spisy majetkového charakteru, matriční dokumentace, evidence obyvatelstva apod.), které mají jednak dlouhou skartační lhůtu, jednak jsou příslušnými odbory stále využívány jako dokumenty tzv. živé. Uvedené dokumenty se většinou stanou součástí archivních souborů těch původců, kteří po zrušených NV převzaly výkon státní správy a samosprávy (obce okresní úřady). O časových přesazích takových dokumentů je třeba upozornit v příslušných prvcích popisu (úvodu) k náležitým archivním pomůckám. Proto je třeba vždy předem ověřit, jak velkého rozsahu ještě může akvizice být, zda je možné chápat archivní soubor za uzavřený a zda vůbec přistoupit k jeho archivnímu zpracování.

3.3. Právní normy – konstitutivní (řazeno chronologicky)

- oběžník ministerstva vnitra ze dne 10. 12. 1948 č. 230/1948 Věstníku ministerstva vnitra, nová spisová manipulace pro krajské a okresní národní výbory platná od 1. ledna 1949 (č. K-662-6/12-1948-I/4)
- Prozatímní spisový plán pro vnitřní správu. Ministerstvo vnitra Č K-662-6/11-1948-I/4. 88 s.
- oběžník ministerstva vnitra ze dne 16. 3. 1949 č. 66/1949 Věstníku ministerstva vnitra, nová spisová manipulace
- Spisový plán. Pro úřední potřebu. Ministerstvo vnitra Zn. 185/14-8/7-1950-I/6. Praha 1950, 241 s.
- instrukce ministerstva vnitra ze dne 27. 12. 1951 č. 3/1952 Sbírky oběžníků pro KNV, spisová služba u národních výborů
- vládní nařízení ze dne 19. 8. 1952 č. 41/1952 Sb., kterým se stanoví zásady pro účetní evidenci (účetní zásady)
- vyhláška ministerstva vnitra ze dne 3. února 1953 č. 62/1953 Ú. 1., o zásadách pro vyřazování (skartaci) písemností
- směrnice ministerstva vnitra ze dne 5. srpna 1953 č. 373/1953 Sbírky oběžníků pro KNV, pro vyřazování (skartaci) u národních výborů a jejich složek
- směrnice ministerstva vnitra ze dne 30. září 1954 č. 250/1954 Sbírky instrukcí pro výkonné orgány národních výborů, pro spisovou manipulaci u výkonných orgánů národních výborů
- vládní nařízení ze dne 6. 6. 1958 č. 30/1958 Sb., kterým se stanoví zásady pro účetní evidenci (účetní zásady)
- vyhláška ministerstva financí ze dne 1. 7. 1958 č. 102/1958 Ú. 1., o účetní evidenci hospodářských, rozpočtových a jiných organizací
- směrnice ministerstva vnitra ze dne 4. 1. 1959 č. 4/1959 Sbírky instrukcí pro výkonné orgány národních výborů, ukládání a vyřazování (skartace) písemností u výkonných orgánů národních výborů
- směrnice ministerstva vnitra ze dne 18. 2. 1964 č. 7/1964 Sbírky směrnic pro NV, vyřazování (skartace) písemností účetní evidence a evidence státních příjmů ústředně spravovaných účetních archivů národních výborů
- vyhláška federálního ministerstva financí ze dne 16. 12. 1971 č. 154/1971 Sb., o účetnictví
- instrukce ministerstva vnitra ze dne 26. března 1976 č. 6/1976 Ústředního věstníku, skartační řád pro národní výbory
- instrukce ministerstva vnitra č. 14/1976 Ústředního věstníku, o spisové službě u národních výborů
- instrukce ministerstva vnitra ze dne 25. 5. 1976 č. j. VS/1-2346/76, Skartační řád pro organizace a zařízení řízené nebo spravované národními výbory na úseku místního hospodářství, na úseku silniční a městské dopravy a silničního hospodářství, na úseku požární ochrany, na úseku archivnictví a na úseku vnitřní správy národních výborů (publikováno v Bulletinu ministerstva vnitra, č. 3/1976, s. 28-48)
- instrukce ministerstva vnitra ze dne 17. listopadu 1983 č. 42/1983 Věstníku vlády pro NV, kterou se mění a doplňuje instrukce ministerstva vnitra č. 14/1976 Ústředního věstníku, o spisové službě u národních výborů a instrukce ministerstva vnitra č. 6/1976, Skartační řád pro národní výbory (úplné znění částka 5 Věstníku vlády pro NV)
- instrukce ze dne 11. prosince 1987 č. 12/1987 Věstníku vlády pro NV, o spisové službě u národních výborů

3.4. Literatura (řazeno chronologicky)

- JANOUGH, Rudolf. *Kancelářský řád pro místní a okresní národní výbory*. Praha: České zemské ústředí obcí, měst a okresů. Praha 1946
- SLABÝ, Josef. *Kancelářský řád*. Slovník lidové správy. Praha: Komunistická strana Československa 1947
- RYCHTERA, Josef. *Kancelářský řád místních národních výborů*. Knihovna lidové správy. Ministerstvo vnitra Praha [1947], 31 s.
- Kancelářský řád pro místní národní výbory*. Vyd. České zemské ústředí obcí, měst a okresů. Praha 1948
- JIZBA, Jiří. Kancelářský řád nové lidové správy. *Věstník Českého zemského ústředí obcí, měst a okresů v Čechách*, 37, 1948, č. 20, s. 150n.
- JIZBA, Jiří a kol. *Spisová manipulace pro krajské a okresní národní výbory*. Příručky pro národní výbory. Sv. 18. Praha: Ministerstvo vnitra 1948, 57 s.
- Prozatímní spisový plán pro vnitřní správu*. Praha: Ministerstvo vnitra 1948, 88 s.
- Spisový plán*. Pro úřední potřebu. Praha: Ministerstvo vnitra 1950, 241 s.
- NUHLÍČEK, Josef. Spisová služba národních výborů v letech 1945-1955. *Archivní časopis*, 1955, s. 135n.
- Spisová služba u orgánů národních výborů*. Pomůcka pro pracovníky orgánů národních výborů. Praha, [1961], 62 s.
- CIGÁNEK, František. *Spisová služba ve státní správě a v hospodářství*. Ústav státní správy při Státní komisi pro řízení a organizaci. Praha 1967, 130 s.
- KLOBÁSA, Bohumil, SVATUŠKA, Ladislav. *Sekretářská praxe*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1968, 221 s.
- FAIT, František (ed.). *Spisovny v denní praxi*. Ústav státní správy, Praha 1969, 178 s.
- PAVELKA, Karel, SVATUŠKA, Ladislav. *Moderní sekretariát vedoucího*. Praha: Svoboda 1970, 446 s.
- MARUŠÁKOVÁ, Marie. *Spisová služba v národních výborech*. Institut ministerstva vnitra pro národní výbory a místní hospodářství 1973, 66 s.
- FIALA, Tomáš. Vývoj spisové služby od roku 1945. In. *Kurs pro pracovníky spisové služby (zkrácené texty přednášek)*. Lidová univerzita vědy, techniky a umění. 1974
- SKALA, Luděk, VÍT, Marcel. *Slovníček spisové služby a archivnictví*. Ústí nad Orlicí: OFTIS 2005, 79 s.

4. PŘÍPRAVA ZPRACOVÁNÍ ARCHIVNÍCH FONDŮ

4.1. Postup před zahájením zpracování

Ke zpracování archivních souborů typu národní výbor je možno přistoupit ihned, neboť převážně jsou uzavřeny a nadto zanedlouho uplyne i 30letá ochranná lhůta pro předkládání archiválií.

Postup před zahájením pořádání a inventarizace fondů národních výborů odpovídá obecným zásadám uvedeným v ZP (kap. 2.7., s. 21–23). Je nutné:

1. seznámit se s vývojem organizace původce fondu, s rozsahem jeho kompetencí a se změnami ve vedení úřední agendy, získat přehled o archivním souboru a jeho stavu;
2. postarat se o maximální scelení všech dokumentů národního výboru v archivu, za tím účelem porovnat stav archiválií s evidenčními pomůckami (přírůstkové knihy, lokační seznamy, kmenový spis fondu); tak se dá zjistit, zda se část dokumentů ještě nenalézá ve spisovně právního nástupce (nutno ověřit v terénu); jedná se o písemnosti s dlouhými skartačními lhůtami, nebo ty, u nichž je spouštěcí událost s různých důvodů odložena (typicky jde například o stavební spisy, vodoprávní spisy);
3. vyčlenit archiválie cizí provenience, tzv. nepravá priora (viz ZP kap. 2.6, s. 20) a začlenit je do příslušných archivních souborů;
4. přesvědčit se, zda nejsou některé archiválie zpracovávaného fondu vmanipulovány v dosud nezpracovaných fondech předchůdce či nástupce nebo ve fondech, kde byly nesprávně zařazeny při organizačních změnách, reorganizacích pracovišť apod., ale také zda úřední dokumenty nejsou součástí osobních fondů (v případě, že se jedná o archivně zpracované osobní fondy, je třeba na tyto dokumenty upozornit v prvcích popisu (úvodu) nově zpracovávaného fondu typu národní výbor);

5. zhodnotit celkový stav archivního fondu z hlediska jeho stavu, úplnosti, zachovalosti, manipulace s dokumenty u původce z hlediska spisové služby pro stanovení volby pořádací metody.

4.2. Priora a posteriora

Národní výbory představovaly po stránce politické, organizační, správní i kompetenční zcela jiný orgán státní správy (lidosprávy) než předchozí úřady veřejné správy. To nebránilo tomu, že tyto nově vzniklé orgány veřejné správy, pokud se týká spisové manipulace, často pokračovaly ve vedení podacích protokolů, rejstříků a indexů (elenchů) i ve vedení úředních knih, v manipulaci zrušeného okresního úřadu nebo obecního úřadu, a to různě dlouho, podle toho, jak byla stanovena manipulační období – například od roku 1943 do konce roku 1945 nebo až do konce roku 1948. Tyto celky nelze násilně oddělovat, spisy i knihy přiřazujeme k fondu ONV (MNV) nebo k fondu okresního úřadu (obecního úřadu) podle převahy nebo významu zápisů v knihách nebo podle převahy spisů. Na přesahy archiválií mezi jednotlivými fondy je nutno upozornit v příslušných prvcích popisu obou fondů. Priora mohou být například obecní kroniky, v jejichž vedení pokračoval MNV, živnostenské rejstříky vedené do roku 1954, matriky obecních příslušníků a knihy evidence vydaných domovských listů, které byly vedeny do roku 1948, podací deníky a indexy. Ze spisů pak zejména spisy stavební, živnostenské, spolkové, majetkové, daňové dávkové a poplatkové.

Jako posteriora můžeme uvést též druhy dokumentů, u nichž je pak nutno rozhodnout, zda převahou svého obsahu nenáleží spíše jako zčásti priora do fondů právních nástupců národních výborů po roce 1990. Také v těchto případech je nutno na tyto skutečnosti upozornit v prvcích popisu (úvodech) archivních pomůcek.

4.3. Vnitřní skartace

Vnitřní skartace se obecně řídí ustanoveními ZP (kap. 2. 8., s. 23). Kromě písemností evidentně povahy "S", označených tak ve skartačních směrnicích, které z různých příčin neprošly procesem skartačního řízení, se z fondu vyřadí prosté opisy, výpisy a kopie dokumentů a především multiplicitní materiály, například rozmnožené zprávy do rady, které dostával každý člen rady a vedoucí referátu (odboru). Totéž platí o různých oběžnících, normálích, pokynech, cirkulářích apod.

Normálie a další dokumenty zasílané původci pro informaci se ve fondu ponechají, jestliže má jejich obsah přímý vztah k původci nebo k záležitostem, které původce projednával, eventuálně je komentoval různými vpisky a poznámkami. V opačném případě se z archivního souboru vyřadí. Vyřadí se zejména, když se jedná se o normu, která kodifikuje nebo usměrňuje činnost většího množství původců stejného typu či jedná se o dokument běžně dochovaný a dostupný (například Sbírky zákonů, sbírky instrukcí a směrnic ministerstev).

Z archivního souboru lze vyřadit i dokumenty označené skartačním znakem „A“, které jsou v dalším vyhotovení uloženy v jiném archivním souboru. Například prezidiální spisy (zasílané do roku 1948 na ONV) zápisy z jednání, rozpočty, závěrky, výkazy a další dokumentace zasílaná vyššímu stupni řízení či dozorujícím orgánům, se u těchto úřadů vyřadí. Vnitřní skartaci v těchto případech je však možno provést až po ověření, že u původce, kde archiválie vznikla, je její dochování v úplnosti. Při vyřazování duplicitních písemností mezi různými fondy, například mezi ONV a MNV, se musí postupovat opatrně s ohledem na různý stupeň dochovanosti fondů. Tak například nelze automaticky skartovat zápisy rad a plén MNV, které byly v kopii zasílány ONV, pokud si nejsme jisti, že se ve fondech MNV zachovaly.

Dokumenty evidentně povahy "S" jsou též podklady pro statistiky a krátkodobá statistická hlášení (týdenní, měsíční, čtvrtletní nebo pololetní), dílčí (měsíční, čtvrtletní) rozpočty, účetní uzávěrky, bilance apod. Skartujeme je za předpokladu, že se zachovaly celoroční dokumenty tohoto charakteru. V případě podkladů a konceptů ke zprávám odesílaným jiným původcům a v konečném vyhotovení uloženým v jejich archivních souborech, se při výběru za archiválie přihlédne k pozici původce v institucionální hierarchii. Zohledněna musí být také skutečnost, zda tyto koncepty a podklady neobsahují další informace, které nebyly do konečného vyhotovení zahrnuty. Vzhledem k tomu, že by tyto dokumenty mohly být vyřazeny u obou institucí v hierarchii, je lépe je ponechat. Archiváliemi rovněž nejsou předávací či doručovací knihy odborů ONV.

O vnitřní skartaci se pořizuje protokol, který se zakládá do spisu fondu a poznamenává se v prvcích popisu (úvodu) archivní pomůcky.

Metoda vzorkování se ve fondech národních výborů použije jen výjimečně, v úvahu přichází u rozsáhlých agend sociální péče (jednorázové a opakované dávky sociální péče), přestupkových spisů, povolení loveckých či rybářských lístků, konkrétních stížností apod. Za vzorkování však nelze považovat individuální posuzování a na jeho základě výběr jednotlivých dokumentů či spisů, ani ponechání dokumentu tzv. „na ukázkou“, což není vzorkováním. Vzorkování se musí vyhýbat nahodilosti a subjektivnímu přístupu. Použití metody vzorkování je třeba poznamenat v příslušných prvcích popisu (úvodu) k archivní pomůcce.

4.4. Ochrana osobních údajů a citlivých osobních údajů, autorská práva

Téměř ve všech částech fondu se může nacházet celá řada dokumentů s osobními či citlivými údaji. S nimi se třeba nakládat v souladu s ustanoveními zákona o ochraně osobních údajů a od 25. května 2018 s nařízením evropského parlamentu a rady EU č. 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů.

Text kroniky vedené NV nepodléhá ustanovením autorského zákona č. 121/2000 Sb. Podle tohoto zákona se však řídí nakládání s autorskými díly použitými k ilustraci kroniky nebo uloženými u kroniky jako příloha. Autorský zákon se stejným způsobem vztahuje i na další obrazové či fotografické archiválie uložené ve fondu. Archiválie spojené s autorskými právy se v archivní pomůcce označí jako částečně přístupné a současně se u nich uvedou identifikační údaje držitele autorských práv, pokud je možné je zjistit.

5. VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ FONDŮ

5.1. Obecné zásady

Předpokládá se, že základní archivní pomůckou pro archivní soubory typu národní výbor bude inventář. To nevylučuje, že budou vytvářeny prozatímní manipulační seznamy, neboť v některých případech nejsou fondy ještě většinou uzavřeny, ale též v odůvodněných případech pro zpřístupnění specifických částí těchto archivních souborů. Dílčí inventáře lze zhotovit k uzavřeným, věcně a časově členěným registraturním celkům.

5.2. Výběr pořádacího schématu

Výběr se řídí zásadami uvedenými v ZP (kap. 2.7.3, s. 22–23). Hlavní zásadou při pořádání fondů národních výborů je zachování, případně rekonstrukce použitých registraturních systémů tak, aby mohly být maximálně využity původní registraturní pomůcky. Vzhledem k tomu, že se u národních výborů ve spisové službě vystřídalo několik registraturních systémů a národní výbory některé z těchto spisových plánů ani nezavedly, neoznačovaly dokumenty spisovými znaky a neuváděly je ani v registraturních pomůckách, je obecné uplatnění této zásady problematické.

Po posouzení stavu registratury toho kterého národního výboru a jeho dochování, je třeba zvážit uplatnění některého z těchto níže uvedených pořádacích schémat.

5.2.1. Obnovení původního registraturního systému nebo obnovení původní skladby u části registratury archivního fondu a dodatečné uspořádání další části registratury podle tohoto původního systému. Základním předpokladem je, že alespoň u části registratury lze identifikovat užívání spisové normy (spisového plánu) a vedení a dochování původních evidenčních pomůcek. Při volbě tohoto pořádacího schématu je třeba zjistit, zda užívaná spisová norma pro pořádání vyhovuje, například zda nebyla užívána příliš krátkou dobu nebo nedůsledně a zda se týká všech dochovaných archiválií nebo se některé archiválie uplatnění spisové normy vymykají. Důvodem může být také to, že spisová norma s určitou agendou nebo typem dokumentů nepočítala.

V době existence národních výborů bylo vydáno a vešlo v platnost celkem sedm spisových (a skartačních) plánů z let 1949, 1951, 1954, 1959, 1976, 1983 a 1987. První vyhovující směrnice datovaná dnem 4. ledna 1959, respektive její příloha č. 1 „Přehled spisových ukládacích znaků, uschovacích lhůt a vyřazovacích znaků pro písemností orgánů národních výborů“. Zůstala v platnosti do konce činnosti národních výborů, byť byla v roce 1976, 1983 a 1987 novelizována. Tento předpis by měl být základní pomůckou pro revizi a obnovení původního registraturního systému. Znaky všeobecné společné všem orgánům národních výborů (zn. 51 až 99) budou předrženy všem kapitolám, které jsou uvedeny v oddíle nazvaném „II. Znaky jednotlivých činností (agend)“. Například

v kapitole „Organizace činnosti národních výborů“ budou nejprve uvedeny některé ze všeobecných hlavních znaků a podznaků označených dvojčísly 51 až 99 a pak teprve první hlavní znak uvedený trojčísly 101 „Pracovní programy – sestavy“. Shledá-li to příslušný archiv účelným, lze tyto znaky v inventáři tvořeném podle ZP 2015 u jednotlivých položek uvádět jako „jiné označení“.

5.2.2. Uspořádání podle organizačního principu, organizační struktury (původní nebo mírně upravené) předpokládá, že se vnitřní organizační struktura původce často neměnila a lze ji z organizačních řádů nebo jiných dokumentů identifikovat. Tuto formu uspořádání reflektuje pořádací schéma 7.2.

5.2.3. Uspořádání podle agend (úseků činnosti původce). Předpokládá to, že původní ukládací jednotky ve spisovně původce byly tvořeny dle agend a jen částečně, nebo nedůsledně označeny ukládacími znaky. I zde platí, že nejlepším řešením je uplatnění umělého pořádacího schématu. Ve skupinách a podskupinách je třeba archiválie řadit tak, aby vytvářely logické řady.

5.2.4. Uspořádání podle umělého schématu se uplatní ve všech případech, kdy nelze rekonstruovat původní registraturní systém a nelze použít žádné relevantní vodítko vycházející ze samotného materiálu (podací deníky či rejstříky odkazující na spisové značky, samotné dokumenty či spisy označené těmito značkami). Je třeba se seznámit s obsahem každé archiválie nebo souboru archiválií (spisu) a podle jejich obsahu je zařadit do tematicky (obsahově) určené skupiny stanovené umělým schématem. Ve skupinách a podskupinách je třeba archiválie řadit tak, aby vytvářely logické řady.

5.2.5. Chronologické uspořádání se uplatní v případě, kdy je fond torzovitý. Toto řazení je možno kombinovat s přihlédnutím k formě dochovaného materiálu (například knihy, spisy).

6. POPIS ARCHIVÁLIÍ

6.1. Zásady popisu archiválií

Obecné zásady a základní principy archivního popisu stanovují ZP (kap. 3., s. 39–44). Popis je zásadně víceúrovňový a hierarchický. Popisuje se od obecného ke specifickému, tedy od nejvyššího celku (archivní soubor) přes nižší celky (série, nižší série, složky, podsložky) až k jednotlivým archiváliím či jejich částem (jednotlivost, část jednotlivosti). Informace a hloubka popisu odpovídají úrovni popisu a druhu archivní pomůcky, přičemž platí, že tam, kde to je účelné, lze přistoupit k prohloubení popisu, aniž by to znamenalo povinnost prohloubit popis i v ostatních částech dané úrovně. Informace z vyšších úrovní popisu se neopakují, popis vyšších úrovní popisu nižší úrovně popisu automaticky dědí.

6.2. Úrovně popisu

Při popisu se vždy používají úrovně popisu uvedené v ZP (kap. 3, s. 40–44). Je to:

1. Archivní soubor

Je to nejvyšší úroveň popisu, používá se vždy a pro celý fond jen jednou bez ohledu na počet původců, manipulací či fondových oddělení. Popis původce se řídí zásadami uvedenými v ZP (kap. 6, s. 81–87).

2. Série

Fond musí obsahovat alespoň jednu sérii. Úrovní archivní soubor je podle zvoleného pořádacího schématu podřízena sérii **A.** podle jednotlivých původců (například pomocný národní výbor, obvodní rada, obvodní národní výbor), **B.** podle manipulačních období (například období bez registračního pořádku 1945–1954, manipulační období 1955–1976, manipulační období 1977–1990) nebo **C.** podle fondových oddělení (například zápisy schůzí sborových orgánů – komisi, výborů, podle jednotlivých odborů či referátů), případně též podle druhu archiválií z tzv. diplomatického hlediska (například úřední knihy, registraturní pomůcky, spisový materiál, účetní materiál). Těmto vyšším sériím jsou podřazeny nižší série obsahující dílčí logické celky tříděné podle různých hledisek a jejich kombinací (například vnitřní správa, sociální péče).

3. Složka

Je jednotka popisu podřízená úrovni série a popisuje archiválie evidované jako evidenční jednotky (agendy, spisy), nebo archiválie evidované jako jednotlivost (úřední kniha, registraturní pomůcka) sloučené dohromady vzhledem k nějakému společnému znaku, případně je dělena na podsložky. Při tvorbě složek je možné kombinovat evidenční jednotky a agendy (například u agendy vodoprávních záležitostí uložených ve více kartonech bude nejnižší složkou každý karton).

4. Jednotlivost

Jednotlivost je jednotka popisu vždy podřízená úrovni série nebo složka a popisuje archiválie nebo jejich části na nejnižší úrovni obsažené coby evidenční jednotliviny v rámci sérií nebo složek se stejným typem evidenčních jednotlivin (složka fotografií) nebo jako vnitřní části v rámci složek a podsložek obsahujících archiválie evidované jako množstevní evidenční jednotky (protokol ve spise apod.). Jednotlivosti se v případě potřeby dále dělí na části jednotlivosti. V kronice vlepené fotografie jsou části jednotlivosti.

Závaznou hloubku popisu u jednotlivých typů archivních pomůcek stanovují ZP (kap. 3.4, s. 42). U manipulačního seznamu (pro archivní soubory typu národní výbor nebude vytváření manipulačních seznamů pravidlem) je závazná hloubka popisu na úrovni složka, u inventáře na úrovni složka a jednotlivost, která nesmí být sloučena do složky, u katalogu na úrovni složka a jednotlivost, přičemž jednotlivost nelze sloučit do složky.

6.3. Evidenční jednotky

Při určování a popisu evidenčních jednotek se vychází z platné metodiky evidence NAD a ZP (kap. 2.9, s. 24-35). Formální název jednotky popisu se řídí ZP (kap. 4, s. 45-53). Jako součást názvu jednotky popisu (jako „jiné označení“) se uvádí též původní signatura ze spisového plánu, pokud jimi původce označoval alespoň část dokumentů nebo fondových oddělení (spisových manipulací). Nepoužívají se původní názvy dokumentů s výjimkou případů, kdy by původní název měl sám osobě informační vypovídací hodnotu. Jde o formální název jednotky popisu podle ZP 2015 (s. 49, část 4.2.4).

Správní knihy tvoří zápisy z plenárních zasedání a zápisy schůzí rady národního výboru. Mezi správní knihy je zařazujeme i v případě, že jsou v nesvázané podobě. Zápisy schůzí komisí povětšinou nemají obsahově charakter správních knih. Často neobsahují usnesení a zápisy jsou vedeny kusou formou.

Evidenčních knih se vedlo málo. Povinně byly do roku 1954 vedeny živnostenské rejstříky, a to rejstříky pro živnosti svobodné, řemeslné a koncesované (včetně hostinských a výčepnických živností), seznam autokoncesí, evidence vydaných produkčních licencí, rejstřík kočovných koncesí, rejstřík družstevní. Protože byly vedeny chronologicky, byly k nim pořizovány ještě abecední jmenné indexy. Živnostenské rejstříky byly uzavřeny dnem 1. prosince 1954 podle výnosu ministerstva místního hospodářství ze dne 4. listopadu 1954.¹⁷¹ Evidenční knihou ONV byl rejstřík přestupků vedený podle zákona č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním (trestní řád správní). Vedly je všeobecné referáty, později odbory vnitřních věcí. V roce 1976 bylo instrukcí č. 13/1976 Úředního věstníku nařízeno vedení evidence správních rozhodnutí národních výborů.

U místních a okresních národních výborů můžeme ještě nalézt matriky obecních příslušníků a knihy evidence vydaných domovských listů, které byly vedeny do roku 1948. Dále pak to jsou knihy vydaných osvědčení o zachovalosti, knihy přihlášek k pobytu, rozličné knihy evidence Němců, knihy vojenských osob, knihy stavebních povolení, knihy evidence hospodářských zvířat a půdy, knihy evidence stížností, knihy evidence dodávek zemědělských produktů, rejstříky státoobčanské evidence, rejstříky osob stíhaných podle zákona o stíhání černého obchodu¹⁷² atd.

Kroniky, které vedly místní národní výbory, byly vedeny z moci úřední podle tehdy stále platného vládního nařízení z roku 1932¹⁷³ a řadíme je proto mezi úřední knihy ne mezi rukopisy. Kroniky jsou

¹⁷¹ Výnos ministerstva místního hospodářství publikován pod č. 282/1954 Sbirky instrukcí pro NV.

¹⁷² Zákon ze dne 13. února 1947 č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich; prováděcím předpisem vyhláška ministerstva vnitra č. 345/1947 Ú. I. I.

¹⁷³ Zákon ze dne 30. ledna 1920 č. 80/1920 Sb., o pamětních knihách obecních; vládní nařízení ze dne 17. 11. 1932 č. 169/1932 Sb., o pamětních knihách obecních.

často doplňovány knihami novinových výstřižků, plakátů pozvánek atd. Tyto knihy zařazujeme mezi evidenční jednotky „jiné“.

Účetní knihy se u národních výborů dochovaly nerovnoměrně. Někde zachování nulové, či téměř nulové, někde se zachovaly celé řady účetních knih, např.: hlavní knihy (okresního hospodářství), hlavní knihy vydání a příjmů, hlavní knihy městských a obecních podniků (lesní hospodářství, zahradnictví, pohřebnictví aj.), pokladní deníky, peněžní deníky, knihy depozit, přehledy rozpočtového hospodaření (dle kapitol), knihy evidence čerpání rozpočtu, knihy úvěrů, kniha půjček, knihy analytické evidence plnění rozpočtu, knihy analytických účtů, knihy syntetické evidence, poplatkové rejstříky, rejstříky daně ze mzdy aj.

Národní výbory vedly ještě další úřední knihy. Mnohé z nich měly jen pomocný charakter a jejich vypovídací úroveň je sporná.

U knih tvoří evidenční jednotku (referenční označení) jedna úřední kniha, u nesvázaných knih (zápisy pléna a rady) jeden ročník, v případě, že se jedná o rozsáhlejší materii, pak zápisy uložené v jednom kartonu.

Formou kartoték byly vedeny kartotéky domovského práva (domovské listy), kartotéky živností, kartotéky spolků, kartotéky odsunutých Němců (a další obdobné kartotéční evidence Němců), kartotéky cizích státních příslušníků, kartotéky, které bez povolení opustily republiku, kartotéky povolení vstupu do hraničního pásma, kartotéka poslanců MNV a ONV a další. Kartotéky se podle ZP (s. 25, 28) evidují jako jednotliviny s uvedením počtu kartotéčních zásuvek, v rámci popisu se popisují na úrovni jednotlivost (část jednotlivosti).

Z registraturních pomůcek se vedly centrální podací deníky, prezidiální podací deníky, podací deníky pro utajované a důvěrné dokumenty, někde také podací deníky komisí (bezpečnostní, trestní nalézací ad.). Od 1. ledna 1949 byly jedinou oficiální evidenční pomůckou spisové průvodky, což byly lístky formátu A 6. Pokud se zachovaly, řadí se do kartoték a evidenční jednotkou (referenčním označením) je jedna kartotéční zásuvka. Nejde ovšem o kartotéku, nýbrž o registraturní pomůcku. V ostatních případech jedna kniha. Od 1. ledna 1952 nahradily spisové průvodky kontrolní záznamy, vedené pro jednotlivé referáty. U některých ONV se kontrolní záznamy se vedly už v roce 1951, zkušebně částečně i v roce 1950. Spisové průvodky se používaly, alespoň na některých referátech ještě po roce 1952. Vzhledem ke své vnější formě (brožované sešity s perforovanými průpisovými listy) již v době svého vzniku nebyly spisové průvodky považovány za archiválie a většinou se nedochovaly. K podacím protokolům se spisová manipulace vrátila v roce 1955. Od roku 1977 se vedly pro každý odbor doručovací knihy, některé odbory ONV vedly doručovací či předávací knihy již v roce 1955, ale vzhledem k jejich dochování nelze říci, jestli pro každý odbor a důsledně. Tyto doručovací knihy nejsou archiválie.

Knihy a registraturní pomůcky se řadí vždy k tomu úseku činnosti (odboru) národního výboru, kde fakticky vznikly. Spisy se třídí podle původního členění registratury, pokud je možné ji rekonstruovat. Ve větším měřítku byl do praxe zaveden až spisový plán z roku 1959, ze kterého je nutno při zpracování fondů národních výborů vycházet (viz schéma 7. 1.). Tato směrnice stanovila, že veškeré ukončené (vyřízené) písemnosti jsou ve spisovnách ukládány dle přiloženého Přehledu spisových ukládacích znaků. Také podle skartačního řádu pro národní výbory z roku 1959 měly být písemnosti ve spisovnách uloženy podle ukládacích znaků (§ 6). U fondů MNV, kde se žádný registraturní systém neuplatňoval a nelze jet tudíž ani rekonstruovat, nebo u torzovitě dochovaných archivních souborů, je nutno uplatnit umělé pořádací schéma (schéma 7.3.)

6.4. Literatura (řazeno chronologicky)

CHAROUS Jaromír. Porada o archivním zpracování písemností národních výborů na Kladně. *Archivní časopis*, 1961, s. 240–242.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav. Zápisy ze schůzí rad a plén národních výborů a jejich zpracování. *Archivní časopis*, 1973, s. 129–139.

PRAŽÁKOVÁ Jana. Katalogizace zápisů rad a plén ONV. *Archivní časopis*, 1975, s. 181–192.

PRAŽÁKOVÁ Jana. Zpracování archivních fondů krajských národních výborů. *Archivní časopis*, 1977, s. 209–217.

KUFČÁK, Emil. Okresné národní výbory 1944–1960. (Spracúvanie a sprístupňovanie fondov). *Slovenská archivistika*, 1978/1, s. 3–41.

SKŘIVÁNEK, Milan. Ke zpracování zápisů o schůzích rad a plén okresních národních výborů. *Zpravodaj pobočky ČSVTS*, 1979, č. 13, s. 101–113.

ŠMILAUEROVÁ Eva. Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů v letech 1945–1960. *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, s. 43n.

ŠMILAUEROVÁ, Eva. Návod k pořádání fondů národních výborů 1945–1990. *Archivní časopis*, 1998, s. 64–84.

ŠTROBLÍK Vladimír. Vývoj místních a městských národních výborů na území České republiky (1945–1990). *Archivní časopis*, 2001, s. 73–90.

7. POPIS PŮVODCE (PŮVODCŮ)

Popis původce se řídí zásadami uvedenými ZP (kap. 6, s. 81–87). Kapitola 6.6.2 ZP uvádí patnáct prvků popisu u původce typu korporace. Tyto prvky jsou popsány v předchozích kapitolách tohoto metodického pokynu. Příklad popisu původce je uveden v příloze (schéma 8. 4.) na ukázce prvků popisu (úvodu) k dílčímu inventáři ÚNV Ostrava.

8. RESTRIKTY

Tvorba rejstříků jejich prvků se řídí zásadami uvedenými v ZP (kap. 7, s. 89–99).

9. POUŽITÉ ZKRATKY

Zkratka	Význam
ASMV	Archivní správa Ministerstva vnitra
JNV	Jednotný národní výbor
KNV	Krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
MěNV	Městský národní výbor
MNV	Místní národní výbor
NAD	Národní archivní dědictví
NV	národní výbor
ObNV	Obvodní národní výbor
OŘA MV	odbor řízení archivnictví Ministerstva vnitra
ONV	Okresní národní výbor
PEvA	software Program pro evidenci archiválií
PNV	Pomocný národní výbor
Sb.	Sbírka (právních norem)
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
Ú. l.	Úřední list
Úř. věst. čsl.	Úřední věstník československý
ZNV	Zemský národní výbor
ZP	Základní pravidla

10. AUTOŘI

Antonín Barcuch (AM Ostravy), Jana Čermáková (AM Brna), Pavel Holub (MZA Brno-SOKA Pelhřimov), Ilona Kotyzová (SOA Litoměřice - SOKA Litoměřice se sídlem v Lovosicích), Marek Lašťovka (Archiv hlavního města Prahy)

11. ÚČINNOST

Tento metodický pokyn nabývá účinnosti dnem 29. ledna 2017.

PhDr. Jiří Úlovec
ředitel odboru archivní správy a
spisové služby MV
podepsáno elektronicky

V Praze dne 29. ledna 2018

Příloha 1. Schéma pro pořádání a inventarizaci archivních fondů typu národní výbor podle původního registraturního systému původce podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015

Příloha 2. Umělé pořádací schéma fondů typu národní výbor podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015 (zápisy schůzí komisí ponechány u odborů)

Příloha 3. Umělé pořádací schéma fondů typu národní výbor podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015 (vyčlenění zápisů schůzí komisí k zápisům pléna a rady)

Příloha 4. Umělé pořádací schéma fondů typu místní národní výbor (neúplně dochovaný stav) podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015

Příloha 5. Příklad úvodu k inventáři typu okresní národní výbor podle Základních pravidel pro zpracování archiválií z roku 2015 na příkladu úvodu k dílčímu inventáři ÚNV